

LÉVAI CSABA

„Van esély a nyitásra a császár részéről”

Egy Habsburg–amerikai kereskedelmi egyezmény lehetősége az 1780-as években amerikai szemmel

Az amerikai forradalom kirobbanása és a független Amerikai Egyesült Államok létrejötte olyan nemzetközi horderejű esemény volt, amely a Habsburg Birodalomban is érezte hatását, s amely mellett a birodalom vezetői sem mehettek el szó nélkül. Ez a hatás a kommunikációs tekintetben az Újvilágtól meglehetősen távol fekvő Magyarországon is érezhető volt.¹ Jelen tanulmányomban azonban nem ezzel a hatással foglalkozom, hanem azt vizsgálom, milyen körülmények között és miért került sor arra a kezdeményezésre az 1780-as években, amely a két ország közötti kereskedelmi egyezmény megkötésére irányult. Érdeklődésem középpontjában az amerikai fél álláspontjának vizsgálata áll, vagyis az, hogy az Egyesült Államok akkori vezetőit milyen tényezők motiválták egy ilyen szerződés megkötésére.

A kérdés többféle szempontból is érdeklődésre tarthat számot a magyarországi olvasóközönség és történész szakma részéről. Egyrészt Magyarország a Habsburg Birodalom részét képezte, s ilyen módon ez a kísérlet az egyik első törekvés volt arra, hogy kereskedelmi kapcsolatok jöjjenek létre hazánk és az Amerikai Egyesült Államok között. Mint látni fogjuk, a tárgyalások során Magyarország gazdasági potenciálja is érvként jelent meg a tárgyalópartnerek között, azaz hazánk nemcsak közvetett módon érintett félként, hanem közvetlenül is részese volt az ügyletnek. Másrészt azért is fontos tudni e kísérletről, mivel az Magyarországon gyakorlatilag ismeretlen, s a kérdés angol nyelvű irodalma is nagyon szegényes. Az egyesült államokbeli történeti irodalomban jómagam mindössze két nagyon régi és meglehetősen rövid írást ismerek, amely kifejezetten az osztrák–amerikai szerződés kérdésével foglalkozik. Az első egy átfogó tanulmány a korai amerikai szerződéskötési kísérletekről, mely az események rövid ismertetésére szorítkozik, s az osztrák szerződés kérdését alig egy oldalnyi terjedelemben érinti. A másik pedig zömmel olyan, a korabeli amerikai viszonyokra vonatkozó dokumentumok közlése egy mindössze másfél oldalas beveze-

¹ A tanulmány elkészítésével kapcsolatos kutatásokat a *Thomas Jefferson Foundation* keretében működő *International Center for Jefferson Studies* ösztöndíja tette lehetővé 2010 augusztusában és szeptemberében. Az amerikai forradalom Habsburg Birodalomra és Magyarországra gyakorolt hatására vonatkozóan széles körű szakirodalom áll rendelkezésre. Lévai Csaba: *The Relevance of the American Revolution in Hungarian History from an East-Central-European Perspective*. In: Newman, Simon (ed.): *Europe's American Revolution*. Basingstoke–New York, 2006. 94–122.; Závodszy Géza: *Az Amerika-motívum és a polgárosodó Magyarország a kezdetektől 1848-ig*. Budapest, 1992.; Závodszy Géza: *American Effects on Hungarian Imagination and Political Thought, 1559–1848*. Highland Lakes, 1995.; Fichtner, P. S.: *Viennese Perspectives on the American War of Independence*. In: Király Béla – Bárány György (eds.): *East-Central-European Perceptions of Early America*. Dordrecht, 1976. 19–29.

tővel, amelyek nagy része az Egyesült Államokba küldött osztrák megbízottól, Beelen-Bertholff bárótól (1729–1805) származik.² De nem jobb a helyzet akkor sem, ha az ügyletben szereplő amerikai diplomatákkal foglalkozó szakirodalmat vesszük szemügyre. A Benjamin Franklinre (1706–1790), John Adamsre (1735–1826) és Thomas Jeffersonra (1743–1826) vonatkozó tengernyi munkából ismereteim szerint mindössze Merrill D. Peterson tett két művében futó említést az osztrák szerződésalkötési kísérletre, de csak illusztrációként használva azt Jefferson szerződésekkel kapcsolatos általános attitűdjének bemutatásához.³

A két ország közötti kapcsolatfelvétel lehetősége elég hamar, már 1777-ben felmerült. Ekkor nevezte ki a Második Kontinentális Kongresszus William Lee-t (1739–1795) az Egyesült Államok berlini és bécsi udvarhoz akkreditált megbízottjává. Az amerikai diplomata 1778 májusában meg is érkezett Bécsbe, ám ott semmilyen eredményt nem tudott elérni. (Jelen tanulmánynak nem célja William Lee küldetésének részletes bemutatása, mivel azt máshol már megtettem.)⁴ Sajnos az amerikai megbízott Bécsbe érkezése nem a legjobb időben történt. A Habsburg Birodalom és Poroszország között küszöbön állott a bajor örökösödési háború kirobbanása. S bár Ausztria azon Franciaország szövetségese volt, amely az Egyesült Államokkal is szövetségesi kapcsolatban állt, ilyen körülmények között a Habsburg-monarchia vezetői nem akarták elveszíteni Nagy-Britannia jóindulatát az Egyesült Államok függetlenségének elismerése vagy egy vele kötendő kereskedelmi megállapodás következtében.⁵ Lee-t ugyan fogadta Anton Wenzel Kaunitz-Rietberg (1711–1794) herceg kancellár, de szigorúan csak mint „amerikai utazót”, s nem mint az amerikai köztársaság hivatalos megbízottját. A kancellár rideg viselkedése egyértelműen Lee tudomására hozta, nincs esély arra, hogy Bécs belátható időn belül elismerje az Egyesült Államok függetlenségét. A kudarc elsődleges oka tehát az európai nagyhatalmi politikában keresendő, ám azt is megállapíthatjuk, hogy némi felelősség az amerikai felet is terheli. William Lee ugyanis semmilyen előzetes diplomáciai tapasztalattal nem rendelkezett, németül egyáltalán nem, franciául pedig gyengén beszélt, s nem diplomáciai megbízatása volt az, ami legjobban lekötötte a figyelmét. Sokkal jobban érdekelt az Európában tartózkodó amerikai diplomaták közötti rivalizálás, nevezetesen a Lee testvérek, William és Arthur, illetve Benjamin Franklin és Silas Deane között kibontakozó ellentét.

² Burnett, Edmund C.: *Note on American Negotiations for Commercial Treaties, 1776–1786*. The American Historical Review, vol. 16. (1911) no. 3. 579–587.; Van Houtte, Hubert: *American Commercial Conditions, and Negotiations with Austria, 1783–1786*. The American Historical Review, vol. 16. (1911) no. 3. 567–578.; Beelen-Bertholff báró amerikai küldetéséről a későbbiekben még részletesebben is szó esik majd.

³ Peterson, Merrill D.: *Thomas Jefferson and Commercial Policy, 1783–1793*. The William and Mary Quarterly, vol. 22. (1965) no. 4. 593.; Peterson, Merrill D.: *Thomas Jefferson and the New Nation. A Biography*. Oxford – New York, 1970. 309.

⁴ Lévai Csaba: *Egy amerikai Bécsben, avagy bevezetés a korai amerikai diplomácia kulisszatitkaiba*. In: Frank Tibor (szerk.): *Gyarmatokból impérium*. Magyar kutatók tanulmányai az amerikai történelemről. Budapest, 2007. 30–49. William Lee útjára és fogadtatására vonatkozóan lásd még: Roider, K. A.: *William Lee: Our First Envoy to Vienna*. Virginia Magazine of History and Biography, vol. 86. (1978) no. 2. 163–168.; Fichtner: *Viennese Perspectives on the American War of Independence, 19–29*.

⁵ 1778 júliusában valóban ki is robbant a háború a Habsburg Birodalom, illetve Poroszország és Szászország között. Az utóbbi két állam mindenképpen szerette volna megakadályozni Bajorország Habsburg-fennhatóság alá kerülését, s ez a törekvésük sikerrel is járt. A konfliktust lezáró tescheni béke (1779. május) csak egy kis területet, a mintegy 2200 négyzetkilométer kiterjedésű ún. *Innviertel* juttatta Ausztriának.

Az amerikai fél a kudarc ellenére is fenntartotta azt az álláspontját, hogy jó kapcsolatokra törekszik a Habsburg-monarchiával, ám a két fél viszonyában igazi változás csak II. József (1780–1790) trónra léptével következett be.⁶ Mint ismeretes, II. József reformjai nem kis mértékben a birodalom gazdasági versenyképességének megerősítését szolgálták, ami a külkereskedelem fejlesztését is megkívánta, s ebből a szempontból az Egyesült Államok kívánatos partnernek látszott. Az amerikai félben pedig megvolt a megfelelő fogadókészség, mivel ők arra a helyzetre kerestek megoldást, hogy miként lehetne új alapokra helyezni a korábban Nagy-Britannia által dominált amerikai külkereskedelmet. Az amerikai álláspont kialakításában persze politikai szempontok is szerepet játszottak, amennyiben a megkötendő kereskedelmi szerződések tárgyalása során azt is mindig mérlegelték, hogy az milyen hatással lehet az Egyesült Államok külkapcsolataira és szövetségeseire.

A korabeli amerikai külkereskedelmi politika alakítására nagy hatással volt az a Thomas Jefferson, aki kezdetben a Konföderációs Kongresszus tagjaként (1783–1784), majd az Egyesült Államok legfontosabb Európába akkreditált diplomatájaként (1784–1789) működött az 1780-as években. Jefferson számára a külkereskedelmi politika tágabban értelmezett politikai gondolkodásának szerves részét képezte. Úgy gondolta, hogy az amerikai forradalom demokratikus vívmányai akkor őrizhetők meg az új amerikai köztársaságban, ha az a saját birtokaikat saját kezükkel megművelő földművesek demokráciája marad. Szemben ugyanis a bérért dolgozó ipari munkásokkal – akik éppen ezért alkalmazójukkal szemben kiszolgáltatott, függő helyzetben vannak –, az önállóan gazdálkodó farmerek meg tudják őrizni függetlenségüket s ezáltal erényességüket, ami viszont elengedhetetlen feltétele a republikánus politikai rend fennmaradásának. Egyedül ők képesek önálló, független politikai vélemény megfogalmazására, s ezért a fiatal amerikai köztársaság gazdasági és politikai rendszerét rájuk kell alapozni. Jefferson úgy látta, az óriási nyugati földkézletek lehetővé teszik az Egyesült Államok számára, hogy még nagyon sokáig az erényes földművesek demokráciája maradjon. Az általuk megtermelt javakat viszont részben a világpiacon kell értékesíteni, hogy az így keletkezett jövedelemből finanszírozni tudják a mégis csak szükséges iparcikkek behozatalát. Jefferson gondolkodásában tehát a külkereskedelem elengedhetetlen feltétele volt a jól működő demokratikus rend fennmaradásának.⁷

⁶ Az amerikai forradalom kirobbanásakor József még csak német-római császár volt (1765 óta), hiszen a Habsburg Birodalomban akkor még anyja, Mária Terézia (1740–1780) uralkodott. József ekkoriban még elítélően nyilatkozott a törvényes királyuk ellen lázadó amerikaiakról, és III. György brit uralkodót (1760–1820) együttérzéséről biztosította. Amint a bécsi brit követnek megfogalmazta, „az ügy, amelyért Anglia harcol, minden uralkodó ügye, mivel közös érdekük a törvénynek való alávettség és engedelmség fenntartása a környező monarchiákban [...] Örömmel tekintek a nemzeti erő azon erőteljes eszközeire, melyeket a király alkalmaz annak érdekében, hogy lázadó alattvalóit behódolásra készítse, és őszintén kívánok teljes sikert ezekhez a módszerekhez.” Véleménye azt követően változott meg, hogy a Habsburg Birodalom trónját is elfoglalta, és önálló uralkodásba kezdhetett, ám ekkor sem elsősorban ideológiai, hanem praktikus okokból. Morris, Richard B.: *The Peacemakers. The Great Powers and American Independence*. Boston, 1983. 151–158., 153. A bécsi udvarnak az amerikai forradalommal kapcsolatos véleményére lásd még: Fichtner: *Viennese Perspectives on the American War of Independence*, 19–29. A tanulmányban található angol nyelvű szövegeket saját fordításomban közlöm.

⁷ Jefferson 1781 és 1783 között dolgozott egyetlen könyv méretű írásán (*Notes on the State of Virginia*), amely 1784-ben jelent meg először Párizsban. Ennek 19. fejezetében fejtette ki politikai gazdaságtani alapelveit, s ennek egy része magyarul is olvasható: Jefferson, Thomas: *Jegyzetek Virginia államról. XIX. kérdés: Az ipar, a kül- és a belkereskedelem jelenlegi állapota*. In: Lévai Csaba (szerk.): *Új rend egy új világban. Dokumentumok az amerikai politikai gondolkodás korai történetéhez*. Debrecen, 1997. 110–112.

Mivel ilyen létfontosságú dologról van szó, Jefferson úgy gondolta, hogy a külkereskedelem szabályozásának a központi, szövetségi kormányzat hatáskörébe kell tartoznia. Ez a pont azért figyelemreméltó, mivel 1781 és 1789 között az Egyesült Államok első szövetségi alkotmányaként funkcionáló Konföderációs Cikkelyek voltak hatályban, melyek nagy önállósággal rendelkező tagállamok laza föderációját hozták létre, s amelyek szövegében végig kisbetűs, egyszerű jelzős szerkezetként szerepelt az „egyesült államok” kifejezés. A IX. cikkely ugyan a külkereskedelmi szerződések megkötését a Konföderációs Kongresszus kizárólagos hatáskörébe utalta, de így is széles beleszólási jogkört biztosított a tagállamok számára.⁸ Jefferson ezt a cikkelyt úgy értelmezte, hogy az lehetőséget nyújt a konföderáció központi kormányzatának, hogy a külföldi országokkal kötött kereskedelmi szerződések formájában szabályozza az Egyesült Államok külkereskedelmét.⁹

Elméletileg Jefferson a külkereskedelmi politika legfontosabb alapelveinek a kölcsönös előnyökön alapuló szabadkereskedelmet tekintette, amely egyetlen ország számára sem jelent „kivételezett” kapcsolatokat. El kívánt tehát szakadni a korban uralkodó merkantilista gyakorlattól, mivel úgy vélte, az amerikai forradalom győzelme lehetővé teszi ezen elavult elvek meghaladását.

A Konföderációs Kongresszus először 1783. október 29-én fektette le azokat az irányelveket, amelyeket figyelembe kívántak venni az európai hatalmakkal kötendő kereskedelmi szerződések tárgyalása során. A majdani amerikai tárgyalófeleknek szóló utasítások második pontja leszögezte, hogy az egyezményeket „a szerződő felek kölcsönös előnyeit” figyelembe véve, „a legteljesebb egyenlőség és kölcsönösség alapján” kell megkötni. Mindezt olyan elvként ajánlotta az amerikai delegáció tagjainak figyelmébe, „amelytől semmilyen esetben sem térhetnek el”. Az utasítások ez alól egyetlen kivételt engedtek, nevezetesen azt, hogy az újonnan megkötött szerződések „nem állhatnak ellentétben azokkal a szerződésekkel, amelyeket az Egyesült Államok Franciaországgal és más külföldi hatalmakkal már megkötött”.¹⁰

Jefferson tagja volt annak a háromtagú bizottságnak, amelyet a Kongresszus a külkapcsolatokra vonatkozó áttekintő jelentés elkészítésével bízott meg. Ami az európai hatalmakkal kötendő szerződések alapelveit illeti, a bizottság 1783. december 20-án benyújtott jelentésének első pontja megállapította, hogy „a szerződő feleknek rendelkezniük kell azzal a joggal, hogy saját gyártmányaikat és árucikkeiket saját hajóikon szállítsák a másik fél kikötőibe, s ennél fogva, hogy a másik fél termékeit és áruját hasonló módon, szabadon elszállíthassák oda, ahová a legnagyobb kedvezményben részesülő nemzetek számára engedélye-

⁸ „A kongresszusban összegyűlt egyesült államok egyedüli és kizárólagos joga és hatalma, hogy [...] szerződések és szövetségeket kössön, feltéve, hogy egyetlen olyan kereskedelmi szerződést sem kötnek, amely az egyes tagállamok törvényhozó hatalmát korlátozná abban, hogy a külföldiekre is olyan illetékeket és vámokat vehessenek ki, mint saját népükre, vagy amely megtiltaná bármilyen áruféleség vagy cikk kivitelét vagy behozatalát.” *A konföderáció és az örökkévaló unió cikkelyei*. In: Lévai Csaba (szerk.): *Új rend egy új világban*, 170–171.

⁹ Jefferson kereskedelempolitikai elveire és az európai hatalmakkal kötendő szerződésekre vonatkozó véleményére lásd: Peterson: *Thomas Jefferson and Commercial Policy*, 584–610.; Peterson: *Thomas Jefferson and the New Nation*, 303–314. Jefferson kereskedelmi szerződésekkel kapcsolatos felfogásának tárgyalása során erősen támaszkodtam Merrill D. Peterson gondolatmenetére. Jefferson kereskedelempolitikai elvei szoros kapcsolatban álltak politikai gazdaságtani nézeteivel. Erre vonatkozóan magyarul lásd: Lévai Csaba: *Hahner Péter: Thomas Jefferson és a francia forradalom*. BUKSZ-Budapesti Könyvszemle, vol. 11. (1999) no. 3. 323–327.

¹⁰ Hunt, Gaillard (ed.): *Journals of the Continental Congress 1774–1789*. Vol. 25. Washington D.C., 1922. 754.

zett, illetve, hogy megfizessék a megfelelő ellentételezést ott, ahol a fent nevezett csoportba tartozó államok megfizetik, s a mindkét irányú forgalom esetében csakis akkora vámot fizessenek, amekkorát ott a legnagyobb kedvezményben részesülő nemzetek fizetnek”.¹¹ Az utasítás tehát a legnagyobb kedvezmény (*most favoured nation*) elvének alapján állt, ám ennek az elvnek az alkalmazása önmagában csak azt garantálta, hogy az adott ország külkereskedelmét nem fogják kevésbé kedvezően megítélni, mint a többi olyan országét, amelyre ezt az elvet szintén alkalmazzák. Jefferson úgy vélte, a gyakorlatban is a lehető legnagyobb mértékben a kölcsönösen szabad kereskedelem kialakítására kell törekedni, ám azt is felismerte, hogy ezt az elvet a merkantilista politikát folytató korabeli európai államok aligha fogják maradéktalanul elfogadni. Ilyen körülmények között „a legnagyobb kedvezmény formulája nyújtotta az egyetlen reális kiindulópontot a tárgyalásokhoz”.¹²

Az amerikai forradalom előtt az észak-amerikai szárazföldi gyarmatok gazdasági életében kulcsszerepet játszott a különböző európai hatalmak Karib-tengeri birtokaival fenntartott kapcsolat.¹³ Igaz, hogy az európai gyarmattartó országok ezt a kereskedelmet már akkoriban is erőteljesen korlátozták, ám ezeket a papíron meglévő rendelkezéseket a legtöbb esetben nem tudták vagy nem akarták betartani. Az amerikai vezetők számára világos volt, hogy ezeknek a kapcsolatoknak a fenntartása a függetlenség kivívása után is létfontosságú az amerikai gazdaság számára, s azzal is tisztában voltak, hogy az európai anyaországok továbbra is korlátozzák más országok hozzáférését nyugat-indiai birtokaik piacaihoz. Ezért ebben a vonatkozásban a hármass bizottság jelentése engedelmények alkalmazását tette lehetővé az európai országokkal tárgyaló amerikai megbízottak számára. Jelentésük második pontja úgy rendelkezett, hogy az európai országok amerikai birtokai vonatkozásában az általános rendelkezésekhez hasonlóan „közvetlen kapcsolatokat” kell kialakítani, „vagy ha ez nem elérhető, akkor közvetlen és hasonló kapcsolatokat az Egyesült Államok és e területek meghatározott szabad kikötői között. Amennyiben ez sem valósítható meg, olyan engedelmények megszerzésére kell törekedni, amelyek lehetővé teszik, hogy ők a saját hajóikon szállíthassák terményeiket és áruikat közvetlenül ezekbe az államokba [az Egyesült Államokba], s hogy ezek az államok a saját hajóikon vihessék a saját áruikat és terményeiket ezekre a területekre.”¹⁴

Jefferson elképzelése szerint az európai országokkal kötendő szerződéseknél a kölcsönösen előnyös egyenlőségen kell alapulniuk, és ez alól azt a Franciaországot sem tekintette kivételnek, amellyel ekkoriban egyedülként volt kereskedelmi szerződése az Egyesült Államoknak, s amely hathatós segítséget nyújtott az amerikaiaknak a függetlenségi háború idején.¹⁵ Azt is meg kell jegyezni, hogy olyan hangok is hallatszottak a fiatal amerikai köz-

¹¹ A bizottság másik két tagja Elbridge Gerry (1744–1814) és Hugh Williamson (1735–1819) voltak. *Jelentés az Európába küldött amerikai követektől kapott levelekről*. In: Boyd, Julian P. (ed.): *The Papers of Thomas Jefferson*. Vol. 6. Princeton, 1952. 393–394.

¹² Peterson: *Thomas Jefferson and Commercial Policy*, 591.

¹³ Az 1768 és 1772 közötti időszakban a gyarmati export értékének 26%-a irányult a nyugat-indiai szigetekre, és az import értékének 18%-a származott onnan. A karibi szigetek szerepe egyes gyarmati régiók gazdaságában ennél is jelentősebb volt. A fenti adatok Új-Anglia vonatkozásában 64, illetve 32% voltak. Hughes, Jonathan: *American Economic History*. Boston, 1990. 53–54.

¹⁴ *Jelentés az Európába küldött amerikai követektől kapott levelekről*. *The Papers of Thomas Jefferson*. VI. 394.

¹⁵ Az Amerikai Egyesült Államok és Franciaország képviselői két szerződést írtak alá 1778. február 6-án: egy szövetségi szerződést, valamint egy barátsági és kereskedelmi egyezményt. Ez utóbbi alapvetően azon alapult, hogy a két fél kölcsönösen a legnagyobb kedvezmény elvét érvényesítette egymással szemben a kereskedelem és a hajózás vonatkozásában. A szerződések tartalmára és

társaságban, amelyek – a britek ellen a közelmúltban megvívott háború ellenére – a Nagy-Britanniával fennállott kivételes gazdasági kapcsolatok fenntartása mellett emeltek szót, s ezért egy vele kötendő kereskedelmi szerződést helyeztek az első helyre. Ezek a hangok főleg az új-angliai államokban voltak erősek, amelyeket gazdaságilag hagyományosan erős kötelékek kapcsolnak az egykori anyaországhoz.¹⁶ Jefferson azzal egyetértett, hogy Nagy-Britanniával normalizálni kell a gazdasági kapcsolatokat, már csak a függetlenségi háborúból hátra maradt rendezetlen ügyek miatt is, s azzal is tisztában volt, hogy a brit reláció továbbra is fontos marad az Egyesült Államok számára. Úgy vélte azonban, hogy Nagy-Britanniának is be kell állnia a sorba, és a briteket sem szabad „kivételes elbánásban” részesíteni.¹⁷ Azon a véleményen volt, hogy az Egyesült Államok kereskedelmi szerződéseinek egységes rendszert kell alkotniuk, s ezeknek minden országgal az egyenlőségen és a lehető legnagyobb szabadságon kell alapulniuk. A jelentés fentebb idézett passzusából azonban az is kiténik, hogy az amerikai birtokokkal rendelkező európai országokkal való szerződéskötést egyértelműen előnyben részesítették. Ennek – mint a későbbiekben látni fogjuk – nagy jelentősége lesz majd a Habsburg Birodalommal kötendő szerződés szempontjából. Jefferson felfogása abban is érvényre jutott, hogy „a szövetségi alkotmány alapján ezeket az Egyesült Államokat minden ilyen szerződés és minden ezekből származó ügy vonatkozásában egyetlen nemzetnek kell tekinteni”.¹⁸

A hármás bizottság javaslata azt a kérdést is rendezni kívánta, hogy kinek a hatáskörébe tartozzon a kereskedelmi szerződések tárgyalása és megkötése. A bizottság jelentésében megállapította, hogy az október 29-én elfogadott instrukciók csak a kereskedelmi szerződésekkel kapcsolatos tárgyalások megkezdésére és lefolytatására hatalmazták fel az Egyesült Államok Európában lévő képviselőit – azt is csak az európai országok vonatkozásában –, viszont az aláírás jogát már nem ruházták rájuk. Emellett azt sem határozták meg pontosan, hogy az amerikai köztársaságnak mely államokkal állna érdekében ilyen szerződések megkötése. A bizottság e hiányosságok kiküszöbölését, illetve a szerződéskötés feltételül szolgáló alapelvek újrafogalmazását javasolta. Ennek megfelelően tételesen felsorolták azt a tizenhat európai államot, amelyekkel az Egyesült Államoknak érdemes lenne szerződést kötni, s ezek között a „bécsi udvar” is szerepelt. Ezen túlmenően azt javasolták, hogy egy

megkötésük körülményeire lásd: Dull, Jonathan R.: *A Diplomatic History of the American Revolution*. New Haven – London, 1985. 75–103.

¹⁶ 1768 és 1772 között az új-angliai import értékének 66%-a származott az anyaországból, míg az export értékének 18%-a irányult oda. Hughes: *American Economic History*, 54.

¹⁷ Peterson: *Thomas Jefferson and Commercial Policy*, 592. A Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok között 1783. szeptember 3-án megkötött párizsi békeszerződés IV. cikkelye értelmében a két ország kölcsönösen elismerte a két fél állampolgárai közötti törvényes adósságokat. Még a gyarmati korra visszamenően nagyon sok amerikai – főleg déli – mezőgazdasági termelő volt eladósodva brit hitelezők irányába. Ilyen volt maga Thomas Jefferson is. A békeszerződés V. cikkelye szerint a Konföderációs Kongresszus „komolyan azt ajánlja” a tagállami törvényhozásoknak, hogy a háború alatt elkobzott tulajdonukért részesítsék kárpótlásban a brit oldalon maradt „brit alattvalókat”, míg a VII. cikkely arról rendelkezett, hogy az Amerikát elhagyó brit csapatok semmilyen amerikai tulajdonban lévő dolgot – külön kiemelve a rabszolgákat – nem vihetnek magukkal. E rendelkezés ellenére több ezer szökött rabszolga hagyta el a brit csapatokkal az új független államot. A brit alattvalókkal szembeni adósságok visszafizetésére, a brit hűségben maradt amerikaiak kárpótlására, valamint a britekkel távozott rabszolga-tulajdonra vonatkozó tárgyalások még évekkel a háború után is folytak. A békeszerződés teljes szövegét lásd például: Morris: *Peacemakers*, 461–465.

¹⁸ *Jelentés az Európába küldött amerikai követektől kapott levelekről*. The Papers of Thomas Jefferson VI. 394.

külön Európába küldendő bizottságot nevezzenek ki az európai hatalmakkal kötendő barátsági és kereskedelmi szerződések tárgyalására, amely a szerződések aláírásának jogával is rendelkezne, természetesen azzal a feltétellel, hogy azokat a Kongresszusnak utólagosan ratifikálnia kell. A bizottság megbízatása két évre szólt volna, tagjainak pedig John Adamset, Benjamin Franklint és John Jayt (1745–1829) javasolták.¹⁹

A Konföderációs Kongresszus 1784. május 7-én lényegében változtatás nélkül iktatta határozatba a hármas bizottság jelentését. Az egyetlen jelentősnek mondható módosítás az volt, hogy John Jay helyett Thomas Jeffersont választották meg a bizottság harmadik tagjának. A Habsburg Birodalommal kötendő barátsági és kereskedelmi szerződés szempontjából nagy jelentősége lesz majd annak a határozatnak, amely szerint a megbízottak „megbízatása nem hosszabb ideig, mint két évig legyen érvényes”.²⁰

Az Egyesült Államok tehát a maga részéről megteremtette a jogi és diplomáciai feltételeket ahhoz, hogy kereskedelmi szerződéseket kössön az európai hatalmakkal. Egy, a Habsburg Birodalommal kötendő szerződés lehetősége azonban már korábban felmerült. William Lee fentebb említett kudarcát követően, az 1770-es évek végén az Európában állomásozó amerikai diplomaták nem sok reményt fűztek egy Ausztriával kötendő szerződéshez. 1779 augusztusában John Adams átfogó jelentésben számolt be a Kontinentális Kongresszus elnökének az általános európai politikai helyzetről.²¹ A Habsburg Birodalom vonatkozásában azt állapította meg, hogy a kereskedelmi kapcsolatok gátjaként szolgál, hogy „nagyon kevés tengerparti tartománnyal rendelkezik”. Ilyen kapcsolatok kiépítésére leginkább az Osztrák Németalföld kikötőivel nyílna lehetőség, csak hogy azok forgalmának fellendülése nem áll a környező hatalmak (Nagy-Britannia, Franciaország, Hollandia, Spanyolország) érdekében, ezért minden eszközzel gátolják azt. Ami az adriai kikötőket illeti, „Trieszt korlátozás nélküli szabadságot élvez, és a bécsi udvar gondját viseli annak, hogy kereskedelme virágozzon. Fekvése azonban kedvezőtlen, mivel a Trieszti-öböl végén, a Velencei-öböl legtávolabbi pontján helyezkedik el, s minthogy e vizek hajózása fárasztó és nehéz, mindig kevés hasznát vehetjük, különösképp, amíg ez a jelenlegi háború tart. Ez az udvar szívesen megragadná az Amerika függetlenségéből adódó lehetőségeket, ám van egy erősebb érdek, amely visszatartja ettől, s bár feltétlenül figyelemmel kíséri ezt a forradalmat, okkal gondolhatjuk, hogy az egyik legutolsó hatalom lesz, amely elismeri függetlenségünket.” John Adams ennek fő okát az európai nagyhatalmi politikában látta. Ausztria ugyanis nem rendelkezik elegendő belső erőforrással ahhoz, hogy hosszabb távon háborút viseljen, s a 18.

¹⁹ *Jelentés az Európába küldött amerikai követektől kapott levelekről.* The Papers of Thomas Jefferson. VI. 393–400. A kiszemelt többi tizenöt állam a következő volt: Oroszország, Poroszország, Dánia, a szász választófejedelem, Hamburg, Nagy-Britannia, Spanyolország, Portugália, Genova, Toszkána, Róma, Nápoly, Velence, Szárd Királyság, Ottomán Porta.

²⁰ Hunt, Gaillard (ed.): *Journals of the Continental Congress 1774–1789.* Vol. 26. Washington D.C., 1928. 362.

²¹ Az észak-amerikai brit gyarmatok – majd a függetlenség kikiáltása után tagállamok – küldötteiből álló, először 1776. május 10-én összeülő Második Kontinentális Kongresszus egyfajta kollektív törvényhozó és végrehajtó szervként funkcionált a függetlenségi háború idején. Már 1776 nyarán megindult egy közös föderatív kormányzati rendszer kidolgozása, ám az ún. Konföderációs Cikkelyek csak 1781. március 1-jén léptek életbe, azt követően, hogy minden tagállam elfogadta azokat. A cikkelyek rendelkezései alapján ült össze a Konföderációs Kongresszus, amely egészen az 1787-ben kidolgozott új szövetségi alkotmány elfogadásáig (1789) működött. A Konföderációs Cikkelyek elfogadásának körülményeire magyarul lásd: Lévai Csaba (szerk.): *Új rend egy új világban. Dokumentumok az amerikai politikai gondolkodás korai történetéhez.* Debrecen, 1997. 1666.; McDonald, Forrest: „Mi az Egyesült Államok népe...” Világtörténet, 24. évf. (1988) 1. sz. 3–19.

század első felében csak a brit pénzügyi támogatásnak köszönhetően tudott jelentős szerepet vállalni az európai konfliktusokban. 1756 óta ugyan Franciaország szövetségese volt, ám alapvető helyzetén ez sem sokat javított. Ezzel ugyanis szerinte Ausztria Franciaországtól vált függővé, amely viszont csak kihasználta, s állandóan azzal fenyegette, hogy Poroszországot részesíti előnyben. Bécs tehát Párizs és London között ingadozott, ám az utóbbihoz nemigen fordulhat, mivel az a sorozatos háborúk következtében „elveszítette múltbéli gazdagságát és pénzügyi forrásait”.²² Ebben a szorult helyzetben pedig a Habsburg Birodalom – folytatja – tartózkodni fog az olyan lépésektől, amelyek megrontanák viszonyát Londenal.

Adams 1779 decemberében tért vissza Európába, s egyik megbízatása arra vonatkozott, hogy megpróbálja elérni, Hollandia ismerje el az Egyesült Államok függetlenségét, s a függetlenségi háború finanszírozásához hitelt szerezzen az amszterdami piacon. Az amerikai diplomata az utóbbi városba tette át székhelyét, s többféle tényezőnek köszönhetően érezhetően kedvezőbb véleményt kezdett kialakítani a Habsburg Birodalommal kapcsolatban. Ennek egyik oka II. József trónra lépésében keresendő. József egyik célja a birodalom gazdasági megerősítése volt, ami megkívánta a külkereskedelem fejlesztését mind az adriai kikötők, mind pedig az Osztrák Németalföld vonatkozásában. John Adams Hollandiában közelebbi kapcsolatba került az Osztrák Németalfölddel, és arra is felfigyelt, hogy a bécsi kormányzat milyen erőfeszítéseket tesz az ottani gazdaság és kereskedelem fejlesztésére. A Kongresszus elnökéhez intézett, 1781. január 26-án címzett levelében például megállapította, hogy „jelen pillanatban úgy tűnik, a császár elkötelezettebb amellett, hogy kihasználja a jelen körülményekből adódó előnyöket az osztrák németalföldi kereskedelem felvirágoztatása szempontjából, mintsem hogy szövetségre lépjen Angliával vagy érdekében háborút viseljen”. Ezt követően másfél oldalon keresztül ecsetelte, hogy az Osztrák Németalföld kormánya milyen fejlesztéseket hajtott végre Nieuport kikötőjének fellendítésére, s hogy azzal milyen kedvező kereskedelmi lehetőségek nyílhatnak. Magyar szempontból külön érdekessége a levélnek, hogy Józsefet „császári, királyi és apostoli” felségnek nevezte.²³

Azt követően, hogy valószínűvé vált, Hollandia elismeri az Egyesült Államok függetlenségét, egyre több hollandiai és osztrák németalföldi kereskedő kereste meg John Adamset azzal a kéréssel, hogy segítse a kapcsolatfelvételt amerikai partnerekkel. E megkeresések közül számunkra a legérdekesebb talán egy Baraux nevű kereskedő levele, aki osztrák németalföldi illetősége ellenére az uralkodó támogatásával megalakult „Császári és Királyi Trieszti és Fiumei Kiváltságolt Társaság” kinevezett igazgatója volt. Amint azt Triesztbe való indulása előtt írott levelében kifejtette: „Veszem a bátorságot, hogy a támogatásáért folyamodjak annak érdekében, hogy juttassa el hozzám a különböző amerikai városokban székelő azon amerikai kereskedők kiterjedt listáját, akikkel a társaság kölcsönös előnyökön alapuló kapcsolatba léphetne.”²⁴ John Adams egy Észak-Amerikával kereskedő amszterdami cégtől szerezte be az amerikai kereskedők listáját, amelyet 1782. április 7-én juttatott

²² *John Adams a Kongresszus elnökéhez, 1779. augusztus 4.* In: Lint, G. L. – Taylor, R. J. – Ryerson, R. A. – Walker, C. – Revelas, J. M. (eds.): *Papers of John Adams*. Vol. 6. Cambridge, Massachusetts–London, 1989. 114–115.

²³ *John Adams a Kongresszus elnökéhez, 1781. június 26.* In: Lint, G. L. – Ryerson, R. A. – Cecere, A. D. – Shea, J. – Taylor, C. J. – Walker, C. (eds.): *Papers of John Adams*. Vol. 11. Cambridge, Massachusetts–London, 2003. 396–397.

²⁴ *M. Baraux John Adamsnek, 1782. március 21.* In: Lint, G. L. – Ryerson, R. A. – Cecere, A. D. – Shea, J. – Taylor, C. J. – Walker, C. – Hogan, M. A. (eds.): *Papers of John Adams*. Vol. 12. Cambridge, Massachusetts–London, 2004. 342.

el Baraux-nak. Levelében azt is kifejtette, hogy „a békekötés után feltehetőleg jelentékeny kereskedelem fog kibontakozni az Egyesült Államok kikötői és Trieszt között, amelyen keresztül – úgy vélem – számos amerikai termék fogja megtalálni az utat Ausztria belső tartományai felé”.²⁵ Nem sokkal később egy amszterdami kereskedő az iránt érdeklődött Adamsnél, hogy milyen feltételek mellett köthetnek ki az amerikai kikötőkben az osztrák, dán, illetve porosz zászló alatt közlekedő hajók. Ez a kérdés azért volt különösen érdekes, mivel még zajlott a háború. John Adams arról biztosította az érdeklődőket, hogy nyugodtan szállíthatják áruikat a fent nevezett nemzetek hajóin is, mivel azok szabadon hozzáférhetnek az amerikai kikötőkhöz.²⁶

II. József, a Habsburg állam és Adams kapcsolatát erősítette az is, hogy az uralkodó 1781. május 31-e és július 27-e között a szokásos Falkenstein gróf álnéven németalföldi körutazást tett, melynek során nemcsak a birodalmi tartományt, hanem Hollandiát is felkereste, ahol majdnem személyes kapcsolatba is került az amerikai diplomatával. Adams több levelében is beszámolt József németalföldi látogatásáról, s nagyon elismerő hangon nyilatkozott az uralkodóról. A Kongresszus elnökéhez küldött, 1781. augusztus 3-án keltezett levelében például a következőket írta: „a császár legutóbbi hollandiai útján mindenki nagy tiszteletét és bámulatát váltotta ki. Olyan barátságos és közvetlen volt, amit egy nagy uralkodó még méltósággal megengedhet magának. Sokak számára tett egyértelmű célzásokat a közügyekkel kapcsolatos véleményére vonatkozóan.”²⁷ Ilyen célzás volt az is, hogy József egyértelműen jelezte, semmiképpen sem kíván a szigetország oldalán beavatkozni az Egyesült Államok és szövetségesei, illetve Nagy-Britannia között folyó háborúba. Ennek azért volt különös jelentősége, mivel Amerikában ekkor zajlottak azok a hadműveletek, amelyek majd 1781. október 19-én Cornwallis brit tábornok yorktowni kapitulációjához vezettek, ami döntő fordulatot jelentett az amerikai háború menetében.

Ráadásul John Adams számára kiderült, József már hallott róla, s szeretne találkozni vele. Erre akkor kerülhetett volna sor, amikor József 1781. július 12-e és 15-e között Amszterdamban tartózkodott. Ezzel kapcsolatban Adams egy nagyon érdekes anekdotát is beiktatott a Kongresszus elnökének küldött hivatalos levelébe. Eszerint „egy bizonyos társaságban őfelsége kegyeskedett érdeklődni az Amerikai Egyesült Államok nagykövete után [...] mint mondták, megismerte a nevét és a jellemét, és örülne, ha láthatná őt. Egy, a társaságban lévő hölgy megkérdezte őfelségét, hogy inna-e egy teát vele az ő házában. Falkenstein gróf neve alatt igennel felelt. Egy másik, szintén a társaságban lévő hölgy hozzálátott a társaság megszervezéséhez, ám érdeklődésükre kiderült, hogy az amerikai Párizsban volt. Jó okkal tehető fel, hogy semmi személyes jelleg nem volt ebben a kíváncsiságban, hanem politikai jelzésnek szánta azt az Amerikával kapcsolatos bizonyos mértékű előzékenysége kifejezésére.”²⁸ Adamsnek ez utóbbiban alighanem igaza volt, ám az is egyértelműen kivehető az anekdotából, hogy az amerikai diplomata büszke volt arra, hogy az egyik legnagyobb európai birodalom uralkodója név szerint ismeri őt, és jó véleménnyel van jelleméről. Az is világos, hogy a történet levélbe iktatását nem indokolta az, hogy a Kongresszus elnökét ennek segítségével tájékoztassa a császár Egyesült Államokkal kapcsolatos jóindulatáról, mi-

²⁵ *John Adams M. Baraux-nak, 1782. április 7.* Papers of John Adams, XII. 394.

²⁶ *Wilhem és Jan Willink John Adamsnek, 1782. június 14.; John Adams Wilhem and Jan Willinknek, 1782. június 15.* In: Lint, G. L. – Taylor, C. J. – Hogan, M. A. – Roprique, J. M. – Claffey, M. T. – Woodward, H. (eds.): Papers of John Adams. Vol. 13. Cambridge, Massachusetts–London, 2006. 124.

²⁷ *John Adams a Kongresszus elnökéhez, 1781. augusztus 3.* Papers of John Adams, XI. 437.

²⁸ *John Adams a Kongresszus elnökéhez, 1781. augusztus 3.* Papers of John Adams, XI. 437.

vel ezt a levél egy korábbi szakaszában már kifejtette. Vagyis az anekdota elmesélésének egyik célja Adams szemszögéből mindenképpen az volt, hogy amerikai politikustársait informálja saját európai hírnevéről.²⁹

Érdekes, hogy Thomas Jefferson véleménye nem volt ilyen egyértelműen kedvező a Habsburg Birodalom uralkodójáról. Ebben egyrészt az játszhatott szerepet, hogy az ő esetében nem volt meg az a „bensőséges” kapcsolat a császárral, amit Adamsnál meg lehetett figyelni. Jefferson már az 1780-as évek közepén került kapcsolatba József politikájával, amikor annak ellentmondásai már nyilvánvalókká váltak. Amint az egyik James Monroenak (1758–1831) címzett levelében megfogalmazta, József „közéletben tett lépései azt mutatják, hogy jócskán az átlagos szint fölött áll”. Öt hónappal később egy szintén Monroenak írott levelében viszont már azt is hozzátette, hogy József „excentrikus jellem. Számítás, elvek és érzelmek nélkül vág bele mindenféle vállalkozásba. Rettenetesen ambiciózus, ám a nehézségek legyőzéséhez túlságosan ingatag. Egyszerre akarja megnyitni a Scheldét, megszerezni Maastrichtot a hollandoktól, egy nagy területet elvenni a törököktől, bizonyos ausztriai tartományait elcserélni Bajorországért, létrehozni egy kilencedik választófejedelemséget, az unokaöccsét római királlyá tenni s teljesen megváltoztatni Magyarország alkotmányát. Egy bölcs fejedelem számára ezekből egy is elég lenne ahhoz, hogy egy adott pillanatban csak azzal foglalkozzon.” Pár hónappal később pedig John Page-nek (1744–1808) azt írta, hogy a császár „fáradhatatlan, ambiciózus jellem, aki mindent egyszerre akar megoldani, ám semmi mellett sem tart ki, aki számítás nélkül és úgy fog bele tervei megvalósításába, hogy nem veszi számba a szándékaival szembenálló erőket, s azonnal elveti azokat, amint szilárd ellenállásba ütközik. Bizonyos helyes elvekkel és nagyon nagy aktivitással rendelkezik.”³⁰ Azt hiszem, az amerikai politikus igen találóan jellemezte Józsefet, talán attól az egy dologtól eltekintve, hogy a császár néha nagyon is makacsul kitartott elképzelései mellett, akkor is, ha erős ellenállásba ütközött.

A John Adams által elmondottakból kitűnik, hogy trónra lépve József kedvezően viszonyult az amerikaiakkal való kapcsolatfelvétel lehetőségéhez. Ez hamarosan olyan hivatalos lépésekben is megmutatkozott, amelyekről az Európában tartózkodó amerikai diplomaták is tudomást szereztek. Sikertelen bécsi küldetését követően William Lee Brüsszelben, Osztrák-Németalföld fővárosában telepedett le. Sok Bécsben szerzett ismerősével levelezésben maradt, és John Adamsszal is folyamatosan tartotta a kapcsolatot. Ez utóbbinak arról számolt be 1783. február 18-án, hogy „nagyon tekintélyes forrásból tudom, hogy a császár az egyenlőség és a kölcsönös előnyök alapján álló kereskedelmi szerződést kíván kötni az Amerikai Egyesült Államokkal, ezért nagyon lekötelezne, ha tájékoztatna arról, van-e olyan, a Kongresszus által felhatalmazott személy, aki egy ilyen szerződésre léphetne ő császári felségével”. Lee arról is értesítette Adamset, hogy a korabeli európai diplomáciai etikett értelmében „a bécsi udvar sohasem teszi meg a hivatalosan az első lépést”,³¹ ami azt je-

²⁹ John Adams József valláspolitikájáról is nagyon jó véleménnyel volt. A szerinte az amerikai forradalom eszméinek hatására született Türelmi rendelet „az amerikai forradalom után, a humanitás nevében produkált második legjelentősebb erőfeszítés volt a 18. században” – írta. *John Adams Robert R. Livingstonnak, 1782. február 21.* Papers of John Adams, XII. 253.

³⁰ *Thomas Jefferson James Monroenak, 1784. december 10.* In: Boyd, Julian P. (ed.): *The Papers of Thomas Jefferson*. Vol. 7. Princeton, 1953. 563.; *Thomas Jefferson James Monroenak, 1785. április 15.* In: Boyd, Julian P. (ed.): *The Papers of Thomas Jefferson*. Vol. Princeton, 1953. 89., 418.

³¹ *William Lee-től John Adamsnek, 1783. február 18.* In: Lint G. L. – Taylor, C. J. – Woodward, H. – Hogan, M. A. – Claffey, M. T. – Sikes, S. B. – Graham, J. S. (eds.): *Papers of John Adams*. Vol. 14. Cambridge, Massachusetts–London, 2008. 276.

lenti, hogy az osztrák részről érkezett jelzések ellenére hivatalosan a Kongresszusnak kelle-ne kezdeményeznie a kapcsolatfelvételt.

Február 23-án kelt válaszában Adams arról tájékoztatta William Lee-t, hogy Francis Dana (1743–1811) az a személy, aki a kereskedelmi szerződések aláírásának jogával rendel-kezik, és akit a Kongresszus 1780. december 19-én nevezett ki az Egyesült Államok oroszor-szági nagykövetévé. Danának még előző nap levelet írt Adams, amelyhez csatolta William Lee első levelének kivonatát. Az ehhez fűzött megjegyzéseiben arra kérte Danát, hogy a ke-reskedelmi szerződések megkötésére vonatkozó „megbízását haladéktalanul közölje a császár követével, valamint a Fegyveres Semlegesség Ligájához csatlakozott valamennyi ál-lam követeivel”, s erről a lépéséről William Lee-t is tájékoztatta.³²

A Fegyveres Semlegesség Ligája II. Katalin orosz cárnő (1762–1796) 1780. március 11-én kibocsátott nyilatkozata alapján jött létre, amely az amerikai függetlenségi háború kap-csán a semleges államok hajózási és kereskedelmi jogainak védelmezését célozta.³³ A szö-vetséghez még ebben az évben csatlakozott Dánia és Svédország, a következő évben követte őket Poroszország, Portugália és a Habsburg Birodalom, s a sort 1783-ban a Nápolyi Ki-rályság zárta. A liga vezető hatalmának fővárosában tartózkodó Francis Dana viszont a John Adamsnek küldött válaszában azt közölte, hogy nem tartja tanácsosnak a pétervári osztrák nagykövet megkeresését, mégpedig két okból. Először is „nincs felhatalmazásom arra, hogy bármiféle kereskedelmi szerződést kössek a császárral”.³⁴ Másodsorban pedig arra hivatkozott, hogy meghatalmazásának a Fegyveres Semlegesség Ligája tagjaival kö-tendő szerződésekre vonatkozó része lényegében érvénytelen, mivel ameddig hadviselő fél, addig az Egyesült Államok nem csatlakozhat egy semleges országokból álló szövetséghez, a fent említett liga pedig a háború befejeződésével értelmét veszti, és meg fog szűnni.

Megbízata szerint Dana arra kapott felhatalmazást, hogy „támogassa a nevezett sem-leges és hadviselő hatalmaknak a kereskedelem szabadsága és a nemzetek jogai megvédel-mezése érdekében létrejött konvencióját, s hogy ő császári felségével [II. Katalin orosz cárnővel] és a többi semleges hatalommal együttesen, vagy ha ez nem lenne elfogadható, ak-kor külön ő császári felségével és e hatalmak bármelyikével aláírjon minden, e cél elérését szolgáló olyan szerződést, amelynek céljai összhangban vannak a nevezett császári felség deklarációjának szellemével, és amely összhangban van az Egyesült Államok mint szabad és független nemzet méltóságával és szuverenitásával. Továbbá nevünkben és az Egyesült Államok részéről arra is felhatalmazást kap, hogy javasoljon egy barátsági és kereskedelmi szerződést ezen Egyesült Államok és a nevezett császári felség között.”³⁵ Danát tehát arra hatalmazta fel a Kongresszus, hogy Oroszországgal vagy a liga tagjaival olyan szerződéseket írjon alá, amelyek összhangban vannak II. Katalin nyilatkozatának szellemével. A liga tag-

³² John Adams Francis Danának, 1783. február 22.; John Adams William Lee-nek, 1783. február 23. Papers of John Adams, XIV. 287., 290–291.

³³ II. Katalin nyilatkozata értelmében a semleges országok számára biztosítani kell azt a jogot, hogy szabadon hajózhassanak a hadviselő országok kikötői között és ezen országok partjai mentén. To-vábbá a semleges országoknak azzal a joggal is rendelkezniük kell, hogy a hadviselő országokba el-lenőrzés nélkül árut szállíthassanak, kivéve a hadiárúnak minősített cikkeket, amelyek körét vi-szont tételesen kívánta meghatározni, de úgy, hogy a hajózási árucikkekre ez semmi esetre se vo-natkozhasson. Azt viszont elismerte, hogy a semleges hajók se hatolhassanak be blokád alatt lévő kikötőkbe. Dull: *A Diplomatic History of the American Revolution*, 129.

³⁴ Francis Dana John Adamsnek, 1783. március 16. Papers of John Adams, XIV. 368. (Kiemelés az eredetiben – L. Cs.)

³⁵ *Meghatalmazás a tiszteletre méltó Francis Danának*. In: Hunt, Gaillard (ed.): *Journals of the Continental Congress 1774–1789*. Vol. 18. Washington D.C., 1910. 1167–1168.

jai között ekkor már a Habsburg Birodalom is ott szerepelt, s ez alapján gondolhatta John Adams, hogy Dana a jogosult személy arra, hogy II. József államával szerződést kössön. Amint láttuk azonban, Dana az ilyen szerződéseket értelmetlennek találta. Továbbá arra hivatkozott, hogy kereskedelmi szerződés megkötésére csak Oroszország vonatkozásában van kifejezett felhatalmazása, s ezért emelte ki a *kereskedelem* szót a John Adamsnek adott válaszában.

A „pétervári útvonal” tehát járhatatlannak bizonyult, ám ez nem jelenti azt, hogy ezzel kútba is esett volna az amerikai–osztrák kereskedelmi egyezmény lehetősége. William Lee ugyanis valóban nagyon jól értesültnek bizonyult. II. József pontosan azon a napon (1783. február 18-án), amikor Lee postára adta John Adamsnek címzett első levelét, a császár szándékait illetően írt Claude Florimond Mercy-Argenteau grófnak (1727–1794), a birodalom párizsi követének arról, hogy nagyon fontosnak tartja az amerikaiakkal kialakítandó kereskedelmi kapcsolatot. Minthogy legnagyobb esély ilyen kereskedelmi kapcsolat kialakítására az Osztrák Németalföld irányából mutatkozott, József Starhemberg herceget, a terület kormányzóját bízta meg az ügy gondozásával. Vele azonban József már korábban felvehette a kapcsolatot, mivel az már január 22-én írt Mercynek arra vonatkozóan, hogy informálisan értesítenie kellene Benjamin Franklint, az Egyesült Államok párizsi nagykövetét arról, hogy nagyon kedvező alkalom nyílik egy kereskedelmi szerződés megtárgyalására, s ebből a célból küldjön megbízottat Brüsszelbe. Arra kérte Mercyt, hogy titokban cselekedjen, mert az osztrák diplomácia mindenképpen azt kívánta elérni, hogy az első hivatalos kezdeményezés az Egyesült Államok részéről történjen.³⁶

A Mercynek küldött, imént említett utasításában József arra is utalt, hogy a diplomáciai kapcsolatok felvétele vonatkozásában is szívesen venne egy amerikai kezdeményezést, s hogy ennek megbeszélésére a legjobb alkalmat az kínálná, amikor Franklin Bécsbe látogat ottani levelezőtársa, dr. Jan Ingenhousz (1730–1799) meghívására. Ingenhousz Bredában született holland orvos volt, akivel Franklin valószínűleg angliai tartózkodása idején ismerkedett meg. Igazi karriert azonban a Habsburg Birodalomban futott be, ami nem kis részben annak volt betudható, hogy – egy neves angol pártfogójának köszönhetően – ő oltotta be himlő ellen Mária Teréziát és családját. Ennek következtében a királynő, majd József udvari orvosa lett. Az Ingenhouszhoz fűződő kapcsolatát Franklin már a függetlenségi háború idején arra használta fel, hogy információkat szerezzen az osztrák álláspontra vonatkozóan, s megpróbálja befolyásolni a bécsi döntéseket. Ingenhousz valóban meghívta az amerikai diplomatát Bécsbe, aki komolyan fontolóra is vette az utazást, mivel azt egy itáliai túrával szerette volna összekapcsolni, s erről a meghívásról József is nyilvánvalóan tudott.³⁷

Nem Ingenhousz volt azonban az egyetlen forrás, amelyből Benjamin Franklin tudomást szerezhetett a bécsi kormányzat szerződéskötési szándékáról. Még 1783 februárjában levélben fordult hozzá Joseph Paul Reichsfreiherr von Weinbrenner (1728–1807), tehető osztrák kereskedő, aki Mária Terézia, majd II. József kereskedelmi tanácsadójaként is szolgált. Kifejezetten Kaunitz kancellár instrukciói alapján írt Franklinnek, és azt kérte tőle, adja meg neki olyan philadelphiai, New York-i és bostoni kereskedőházak nevét és címét,

³⁶ Mercy gróf 1766 és 1790 között volt a Habsburg Birodalom párizsi nagykövete. Cohn, Ellen R. (ed.): *The Papers of Benjamin Franklin*. Vol. 39. New Haven – London, 2008. 188.

³⁷ Ingenhousz életrajzára vonatkozóan lásd: Labaree, Leonard W. (ed.): *The Papers of Benjamin Franklin*. Vol. 14. New Haven – London, 1979. 4. Franklin tervezett bécsi útjára vonatkozóan lásd például: *Ingenhousz Benjamin Franklinnek, 1783. február 26.* *The Papers of Benjamin Franklin*, XXXIX. 218.

akikkel felvehetné a kereskedelmi kapcsolatot. Mivel Franklintól nem kapott választ, Weinbrenner második nekifutásra Ingenhouszt kérte meg, hogy juttassa el az amerikai diplomatához levelét. Ebből a célból felkereste Ingenhouszt, és azt is közölte vele, hogy a párizsi „birodalmi követ utasítást kapott, hogy célozzon Önnek arra, hogy a császár kész az Egyesült Államokat szuverén és független hatalomként elismerni, amint Ön vagy valaki más, erre felhatalmazott személy bármilyen lépést tesz ebből a célból”. Magyar szempontból nagyon érdekes Ingenhousznak az a megjegyzése, hogy „szerintem hamarosan egy kereskedelmi egyezményt fognak javasolni Amerikával, minthogy az a szándékuk, hogy részesüljenek abból a gazdagságból, amit korábban Anglia egyedül élvezhetett. Ennek az országnak a fő exportcikkei a réz, az acél, a higany és az üveg, amely legalább olyan minőségű, mint az angol. A magyar borok szintén számításba jöhetnek. Németalföld fő exporttermékei a csipke és a vászon.”³⁸

Weinbrenner és Ingenhousz közös levelére 1783. május 16-án válaszolt Franklin. Kifejtette, hogy mivel az utolsó huszonöt évben alig tartózkodott Amerikában, nem tud kielégítő választ adni arra vonatkozóan, hogy melyek a vezető kereskedőházak a Weinbrenner által említett városokban. Ezért azt javasolta, hogy az osztrák kereskedőknek „egy diszkrét és intelligens személyt kellene átküldeniük, mégpedig arra vonatkozó instrukciókkal, hogy utazza be az országot, figyelje meg a természetet és a kereskedelmet, s találja meg, hogy az Önök termékei közül melyek azok, amelyekre ott igény van, s hogy milyen arányokban és mennyiségben, s hogy annak az országnak melyek azok a termékei, amelyek előnyös csereárúként szolgálhatnak”. Arról is tájékoztatta orvos barátját, hogy ha osztrák kereskedő barátai valóban átküldenének egy ügynököt Amerikába, annak szívesen írna ajánlóleveleket. Franklin nem tudhatta, hogy II. József már ki is nevezett egy Amerikába küldendő osztrák ügynököt Frédéric Eugène François de Beelen-Bertholff báró személyében, aki Osztrák-Németalföld pénzügyi kormányzatában viselt hivatalt. Beelen-Bertholff 1783. április 15-én kapta meg kinevezését, és nyáron el is hajózott Philadelphiába. Ami pedig a kereskedelmi szerződés ügyét illeti, „az Ön jelzésén kívül még semmilyen célzást sem kaptam arra vonatkozóan, hogy egy ilyen szerződésre vonatkozó javaslat elfogadható lenne ő császári felsége számára. De megkísérlem megtenni ezt a javaslatot a nagykövet irányába, amikor azt kérem majd tőle, hogy továbbítsa ezt a levelet Önnek. Azok az árucikkek, melyeket a császár tartományainak termékeiként említ, kívánatosak Amerikában, és előnyösen lehet azokat ott értékesíteni.”³⁹

Ez a levél egyértelműen arra utal, hogy Mercy ekkor még mindig nem vetette fel az amerikai követnek a kereskedelmi szerződés lehetőségét, annak ellenére, hogy Starhemberg herceg azt már január 22-i levelében kérte tőle, s egy másik ügy kapcsolatba került az amerikai nagykövettel.⁴⁰ Franklin azonban nem csupán Mercyn keresztül értesült a bécsi udvar közeledési szándékáról 1783 tavaszán. Még február végén kereste meg Dominique-Francois Belletti, aki Toszkána trieszti konzulja volt,

³⁸ *Ingenhousz Benjamin Franklinnek, 1783. április 8.* The Papers of Benjamin Franklin, XXXIX. 445–446.

³⁹ *Benjamin Franklin Ingenhousz-nak, 1783. május 16.* <http://www.franklinpapers.org>

⁴⁰ Mercy egy április 15-én kelt levelében ajánlásokat kért Franklintól egy bizonyos Märter professzor, a császári állat- és növénykert igazgatója számára, aki a császár utasítására Észak-Amerikába kívánt utazni, hogy ottani fajokat gyűjtsön. Franklin megadta a kért ajánlásokat, és április 22-én John Dickinsont (1732–1808) kérte meg arra, hogy segítse a professzor tevékenységét Philadelphiában. Märter professzor augusztus elsején valóban el is hajózott Le Havre-ból Amerikába. *Mercytől Benjamin Franklinnek, 1783. április 15.* The Papers of Benjamin Franklin, XXXIX. 474–475., 490–491.

és hallván a bécsi udvar szándékáról azt kérte Franklintól, hogy nevezze ki az Egyesült Államok trieszti konzuljává, az egész birodalomra vonatkozó hatáskörrel. Arról is tájékoztatta az amerikaiakat, hogy II. József megbízottat küldött az adriai kikötővárosba az Amerikával folytatandó kereskedelem előkészítése céljából, s hogy Pompeo Brigido gróftól (1729–1811), a város kormányzójától arra utasította, tárgyalja meg az ügyet a város vezető kereskedőivel. Április 11-én Belletti arról írt Franklinnek, hogy Philadelphiába kíván hajózni annak a hajónak a fedélzetén, amelyet ausztriai és levantei termékekkel megrakva akarnak Triesztből Philadelphiába indítani. S minthogy a két állam között nincs kereskedelmi egyezmény, arra kérte az amerikai diplomatát, küldjön a hajónak útlevelet és engedélyt arra vonatkozóan, hogy árukat vásárolhasson az amerikai kikötőben. Bár Belletti leveléből nem derül ki, de valószínűleg arról a *Capricieuse* nevű hajóról van szó, amely számára május 14-én kért a Trieszti Társaság nevében Franklintól útlevelet és papírokat egy bizonyos Pierre Jean Berchtold, aki kereskedelemmel és pénzügyekkel foglalkozott, s nem sokkal korábban tette át székhelyét az Osztrák-Németalföldre tartozó Antwerpenből Párizsba. Az amerikai követ még aznap kiadta a rövid írásos engedélyt a hajó számára, amelyet a Trieszti Társaság képviselői június 2-án juttattak el Trieszt kormányzójához, aki Bécsbe továbbította azzal a kéréssel, hogy a birodalmi hatóságok is adják ki a megfelelő papírokat. Erre végül június 12-én került sor, s azt követően a hajó elindulhatott, és valamikor 1783 őszén el is jutott Philadelphiába. Ez volt az első trieszti hajó, amely megtette ezt az utat.⁴¹

1783 nyarára tehát mind John Adams, mind pedig Benjamin Franklin számára nyilvánvalóvá válhatott, hogy a Habsburg Birodalom részéről egyértelmű szándék nyilvánul meg egy kereskedelmi szerződés megkötésére. Ezt a benyomást az előbbi politikusban 1783 áprilisában tovább erősítette William Lee levele, aki arról értesítette, hogy a „pétérvári vonal” kudarca nem jelent gondot, mivel „azt mondták nekem, hogy Őfelsége már ki is nevezett egy a Kongresszushoz küldendő követet, és úgy gondolom, bizonyos tárgyalások már meg is kezdődtek vagy hamarosan meg fognak kezdődni a Párizsban lévő úriemberekkel erre a tárgyra vonatkozóan”.⁴² Lee valószínűleg Beelen-Bertholff báró kinevezéséről hallhatott, amire április 15-én, Lee levelének kelte előtt kilenc nappal került sor, illetve azokról az utasításokról szerzhetett tudomást, amelyek Mercy a Franklinnal való kapcsolatfelvételre kötelezték.

A Habsburg Birodalom franciaországi nagykövete John Adamsszal is felvette a kapcsolatot, aki ekkor már a függetlenségi háborút lezáró béketárgyalásokon képviselte az Egyesült Államokat. Ausztria ebben a vonatkozásban is játszott bizonyos szerepet, amennyiben felmerült, hogy Oroszországgal együtt közvetítsen a hadviselő felek között. Jelen tanulmányomnak nem célja, hogy e közvetítő szerep részleteire kitérjek, de Mercy részben e miatt kereste fel John Adamset párizsi szállásán 1783. július 3-án.⁴³ Az osztrák követ látogatásá-

⁴¹ The Papers of Benjamin Franklin, XXXIX. 82–83.; *Proli gróftól Benjamin Franklinnek, 1783. május 14.* Uo. 600–601.; *Benjamin Franklin: Igazolás a Capricieuse nevű hajó számára, 1783. május 14.* Uo. 602.

⁴² *William Lee-től John Adamsnek, 1783. április 24.* Papers of John Adams, XIV. 441.

⁴³ Az orosz–osztrák közvetítésre lásd: Dull: *A Diplomatic History of the American Revolution*, 130–133.; Morris: *Peacemakers*, 151–158., 167–168., 172–174., 181–182. Mercy látogatásának fő célja az volt, hogy az amerikai diplomatákat rávegye arra, hogy vegyenek részt egy olyan informális vacsorán, amelyen a konfliktusban érdekelt összes fél képviselői jelen lettek volna. A vacsorára augusztus 9-én valóban sor is került Mercy rezidenciáján, az orosz, a brit és a spanyol nagykövet, valamint Vergennes gróf (1717–1787) francia külügyminiszter jelenlétében. A felek itt állapodtak meg a brit–francia, illetve a brit–spanyol békeszerződés végső feltételeiben és aláírásának körülményeiben. Az amerikai diplomaták végül erre a tanácskozáásra nem mentek el, mivel fenntartásaik vol-

nak másik oka azonban kétségkívül a kereskedelmi szerződés ügye volt. Ez világosan kiderül John Adamsnek abból a leveléből, amelyben Robert R. Livingstonnak (1746–1813), a Konföderációs Kongresszus külügyi titkárának számolt be találkozásukról. Mint Adams megállapította, „egy sor kérdést érintettünk, különös tekintettel az Egyesült Államok és Németország közötti kereskedelem lehetőségére, amely Trieszten és Fiumén, illetve Osztrák-Németalföldön keresztül folyhatna [...]. Mint mondta, jól ismeri a Trieszt körüli vidéket, mivel van ott egy birtoka, s hogy az nagyon kiterjedt és nagyon gazdag vidék, amely összeköttetésben áll a kikötővárossal, s bár az Adrián való hajózás hosszú, de nem veszélyes.”⁴⁴ Ebből a részletből egyértelműen kitűnik, hogy az osztrák nagykövet igyekezett meggyőzni az amerikai diplomatát a Habsburg Birodalommal kialakítható kereskedelmi kapcsolatok előnyeiről.

A korábban hozzá eljutott hírek, William Lee jelzései és a Mercyvel folytatott beszélgetés arra készítette John Adamsot, hogy két hosszú memorandumban tekintse át a kérdést a Kongresszus számára. Az első, 1783. július 15-én keltezett dokumentumban megállapította, hogy „Németország császára többféle módon is célzott arra, hajlandó lenne kereskedelmi szerződést kötni velünk, ám rangja olyan magas, hogy uralkodóháza sohasem teszi meg az első formális lépést. Többféle okból kifolyólag is tanácsosnak érzem egy ilyen szerződés megkötését.” Adams egy oldalnyi terjedelemben öt okot sorolt fel:

1. „Németország császáráként, Csehország és Magyarország királyaként az egyik legnagyobb európai érdekcsoport és legerősebb szövetség feje”. Mint Adams megállapította, a múltban a Habsburg Birodalom évszázadokon keresztül szemben állt azzal a Franciaországgal, amelynek az Egyesült Államok 1778 februárja óta hivatalos szövetségese volt. Vagyis a Habsburg–Bourbon viszony hagyományosan feszült volt; s azért, hogy kereskedelempolitikai „gyakorlata elméletével összhangban legyen, és megmutassa az egész világnak, hogy kereskedelmi rendszere egyenlően és pártatlanul vonatkozik Európa minden kereskedő államára és országára,” az Egyesült Államoknak érdemes Ausztriával szerződést kötnie.
2. „[...] a jelenlegi császár a kor egyik legnagyobb embere. Emberi és uralkodói bölcsessége és erénye, személyes aktivitása, intelligenciája és eredményei, a vallásra, a kormányzásra és a kereskedelemre vonatkozó nagy és liberális elvei olyan rokonságot mutatnak a mi államaink eszméivel, hogy [...] nagyon célszerűnek látszik, hogy kimutassuk az azok iránti tiszteletünket.” Emlékezhetünk Adams korábban megfogalmazott, Józseffel kapcsolatos kedvező véleményére és kettejük „intim” kapcsolatára.
3. „[...] ha Anglia újfent olyannyira megfélemlkedne magáról, hogy megtámadna bennünket, kevésbé lenne valószínű, hogy elnyerhetné e hatalom [a Habsburg Birodalom] szövetségét és támogatását ellenünk.” Mint Adams hozzátette, egyáltalán nem valószínű komoly érdekellentét kibontakozása az Egyesült Államok és Ausztria között, mivel az utóbbi nem rendelkezik amerikai birtokokkal.
4. „[...] az ehhez a hatalomhoz az Adriai-tengernél és Osztrák-Németalföldön tartozó területek nem jelentéktelen források az Amerikával folytatandó kereskedelemnek.” Mindeh-

tak Oroszország és Ausztria közvetítő szerepével kapcsolatban, illetve még választ vártak Londonból a brit–amerikai békeszerződés végleges szövegére vonatkozó javaslataikra. A háborút lezáró béketárgyalásokra vonatkozóan lásd: Dull: *A Diplomatic History of the American Revolution*, 137–163.; Morris: *Peacemakers*, 155–156.

⁴⁴ *John Adams Robert R. Livingstonnak, 1783. július 3.* In: Lint, G. L. – Taylor, C. J. – Karachuk, R. E. – Woodward, H. – Hogan, M. A. – Sikes, S. B. – Claffey, M. T. – Brazily, K. N. (eds.): *Papers of John Adams*. Vol. 15. Cambridge, Massachusetts–London, 2010. 78–79.

hez Adams még azt is hozzáfűzte, hogy a Duna és a Fekete-tenger megnyitása ezt a jelentőséget még tovább növelné.

5. Az Egyesült Államok és a Habsburg-monarchia is Franciaország szövetségese, s az osztrák–amerikai kereskedelmi szerződés megkötése az amerikai–francia szövetségre is erősítően hatna. „Ha pedig a jövőben [...] a Bourbon ház igazságtalanul bánna velünk, olyasmit kérne tőlünk, amit nem kötelességünk megtenni, vagy bármiféle módon megsértene bennünket, Ausztria, Anglia és Hollandia szövetségében forrásokat találhatnánk a vihar elhárítására.”⁴⁵

Adams tehát diplomáciai, gazdasági és presztízs érvek alapján ajánlotta a Kongresszuskon, hogy kössön szerződést Ausztriával. Úgy vélte, a szerződéskötést úgy lehetne a legkönnyebben tető alá hozni, ha az Egyesült Államok követet küldene Bécsbe. Ez azonban nagyon sokba kerülne, ezért azt a megoldást javasolta, hogy a Kongresszus a már Európában tartózkodó amerikai követeknek adjon megbízást az osztrák szerződés megtárgyalására, mégpedig oly módon, hogy azok az adott fővárosba akkreditált osztrák követekkel vehetnék fel a kapcsolatot. „Ilyen módon az ügylet minden járulékos költség nélkül könnyen megoldható lenne.”⁴⁶

A másik, egy nappal később Livingstonnak címzett memorandumban a kelet-európai diplomáciai helyzettel foglalkozott. Úgy vélte, ha Oroszország és a Habsburg-monarchia háború vagy békés tárgyalások útján el tudná érni a Duna és a Fekete-tenger megnyitását, az „nagy átalakulást eredményezne Európa kereskedelmében [...], a Duna nagyon közel folyik Trieszthez [...], s ha a Fekete-tenger és a Duna szabad lenne, azonnal összeköttetés nyílna Oroszország és Magyarország között egészen Triesztig, mindkét birodalom nagy előnyére. De ha ezzel egy időben a Dardanellákon való áthajózást is megnyitnák, az egész levantei kereskedelem megnyílna a két birodalom előtt, és vagy a Dunán vagy a Velencei-öblön keresztül Triesztbe áramlana. Mindez olyan gazdagsághoz, kereskedelemhez és tengerészeti hatalomhoz juttatná a két birodalmat, ami kiváltaná Franciaország féltékenységét, és ennek megelőzésére talán még háborút is indítana.”⁴⁷

Tekintsünk el most annak vizsgálatától, hogy mennyire voltak gazdasági szempontból reálisak Adams számításai, s hogy a korban mekkora esélye lett volna egy ilyen megoldásnak. Számunkra a leglényegesebb az, hogy a második memorandum mintha az első megerősítést szolgálta volna. A keleti kereskedelem fellendülésének fényes perspektíváját felvillantva további érveket kívánt szolgáltatni a Kongresszus számára ahhoz, miért is lenne érdemes kereskedelmi szerződést kötni Ausztriával. Emlékezhetünk arra, hogy Adams már az 1779 augusztusában a Kongresszus elnökéhez intézett levelében foglalkozott a trieszti kereskedelem kérdésével, ám azt az akkori helyzetben nem tartotta reményteljes alternatívának. Ezzel a második, 1783-as memorandummal mintha ezt a korábbi véleményét akarta volna revidálni az osztrák féltől érkezett kezdeményezés hatására. Az is igaz ugyanakkor, hogy levele végén a Duna és a Fekete-tenger szabadságára vonatkozó tárgyalások kimenetelével kapcsolatban megjegyezte, hogy „azok nem érintenek közvetlenül bennünket, bár áttételesen érdekünkben áll a levantei kereskedelem, az ottani tengerek és folyók szabadságának biztosítása”.⁴⁸

A Habsburg Birodalommal kiépítendő kereskedelmi kapcsolatok fontosságának gondolatát tovább erősíthette John Adamsben az a beszélgetés, amit 1783. július 30-án a Szárd

⁴⁵ John Adams Robert R. Livingstonnak, 1783. július 13. Papers of John Adams, XV. 107–108.

⁴⁶ John Adams Robert R. Livingstonnak, 1783. július 13. Papers of John Adams, XV. 108.

⁴⁷ John Adams Robert R. Livingstonnak, 1783. július 14. Papers of John Adams, XV. 110.

⁴⁸ John Adams Robert R. Livingstonnak, 1783. július 14. Papers of John Adams, XV. 111.

Királyság hágai nagykövetével folytatott. A követ ugyan elsősorban az Itáliával folytatandó kereskedelem előnyeit esetelte, de ő is kitért a Duna megnyitásának lehetséges gazdasági következményeire. Mint mondta, „egyáltalán nem csodálkozik azon, hogy a császár a Duna megnyitására törekszik. Magyarországi királysága a világ legszebb országainak egyike volt. Az egyik legtermékenyebb ország, amelyik nagy bőségben termelt különféle kiváló borokat, amelyek közül a tokaji a legjobb. Mindenféle gabonát termelnek nagy mennyiségben, mindenféle fémeket, aranyat, ezüstöt, rezet, vasat, higanyt, s a természetnek ezek az áldásai bizonyos értelemben kihasználatlanul hevernek a Duna rabszolgasorsa miatt.”⁴⁹

Ez a részlet magyar szempontból különösen érdekes, mivel a szardíniai követ lényegében Magyarország gazdasági potenciáljáról tájékoztatta John Adamset. Az amerikai követ számára a beszélgetés igaz jelentőségét az adhatta, hogy újabb olyan terület lehetséges gazdasági hasznosságáról kaphatott információt, amely egy osztrák–amerikai kereskedelmi megállapodás esetén megnyílhatott az amerikai kereskedők előtt.

Nem John Adams volt azonban az egyetlen, aki a Kongresszust tájékoztatta II. József kezdeményezéséről. 1783. július 22-én Benjamin Franklin is levélben fordult Robert Livingstonhoz. Mint közölte, „egy bécsi udvarban lévő, megfelelő embertől tudom, hogy a császár kereskedelmi kapcsolatba szándékozik lépni velünk Trieszten és Flandrián keresztül, és szerződést szeretne kötni, amennyiben erre indítványt tesznek [...]. Az imént Trieszt kikötőjét említettem, amellyel kereskedelmi kapcsolatban állhatnánk, és nekem azt mondták, hogy Magyarország nagyon sok hasznos terményét és termékét ott rendkívül olcsón lehetne beszerezni.”⁵⁰ A bécsi informátor nyilvánvalóan Ingenhousz doktor volt, és ez a levél nagyon érdekes, mivel John Adams fentebb említett híradása előtt pár nappal szintén a magyarországi kereskedelem kecsegtető lehetőségeiről számolt be a Kongresszus külügyi titkárnak.

Időközben a függetlenségi háború befejezésével kapcsolatos brit–amerikai tárgyalások 1783. szeptember 3-án a végleges békeszerződés aláírásához vezettek. John Adams erről szeptember 5-én számolt be a Kongresszus elnökének, s ebben a levélben azt is kifejtette, hogy az Egyesült Államok európai tekintélyének jót tett volna, ha közvetítő hatalmakként Ausztria és Oroszország is aláírta volna az egyezményt. Ez az elképzelés azonban Nagy-Britannia és Franciaország ellenállásán megbukott, amit úgy lehetne jóvátenni, ha az Egyesült Államok követet küldene Bécsbe, aki az Oroszországgal való szerződés kötés jogával is fel lenne ruházva. E javaslat háttérében nyilván a kereskedelmi szerződés megkötésére vonatkozó bécsi javaslat is ott munkált.⁵¹

A Konföderációs Kongresszus még 1783. május 1-jén a béketárgyalásokkal összefüggésben amúgy is Európában tartózkodó John Adamset, Benjamin Franklint és John Jayt hatalmazta fel egy Nagy-Britanniával kötendő kereskedelmi szerződés aláírására. Az osztrák kezdeményezés ismét csak hatással lehetett Adamsnek arra a javaslatára, hogy ugyanezen személyeket kellene felruházni a Habsburg Birodalommal, Oroszországgal, Dániával és Portugáliával aláírandó kereskedelmi egyezmények megkötésének jogával.⁵² S bár pár nappal korábban még külön követ Bécsbe küldését javasolta, most – takarékosági okokból – az említett megoldás mellett kötelezte el magát. Emlékezhetünk rá, hogy a július 13-án megfogalmazott első memorandumában is hasonló megoldást javasolt; vagyis azt, hogy a

⁴⁹ John Adams Robert R. Livingstonnak, 1783. július 31. Papers of John Adams, XV. 188.

⁵⁰ Benjamin Franklin Robert R. Livingstonnak, 1783. július 22. <http://www.franklinpapers.org>

⁵¹ John Adams a Kongresszus elnökének, 1783. szeptember 5. Papers of John Adams, XV. 256.

⁵² John Adams a Kongresszus elnökének, 1783. szeptember 8. Papers of John Adams, XV. 265–266.

többi európai állammal való szerződés-kötés jogával is a már Európában tartózkodó amerikai követeket ruházzák fel⁵³

A Benjamin Franklintól és John Adamstól kapott információk alapján a Konföderációs Kongresszus 1783. október 29-én tette meg azt a hivatalos kezdeményező lépést, amire a bécsi udvar várt. A Kongresszus e napon, „az Amerikai Egyesült Államoknak a békeszerződés megtárgyalásával felhatalmazott, a versailles-i udvarhoz akkreditált követeit [...] utasítja és felhatalmazza, hogy ő császári felségének, Németország császáranak vagy nagyköveteinek tudomására hozzák, hogy a kongresszusban összegyűlt Egyesült Államok milyen nagyra becsülik emelkedett jellemét és kiváló erényeit, valamint legőszintébb kívánságukat arra vonatkozóan, hogy baráti kapcsolatokat ápoljanak és barátsági és kereskedelmi szerződést kössenek vele, ő császári felsége alattvalói és a nevezett Egyesült Államok állampolgárai kölcsönös előnyére”. A bécsi udvar elvárásainak megfelelően a kongresszus külön határozatban, kifejezett formában és külön a császárnak címezve fogalmazta meg hivatalos kezdeményező szándékát. Jellemző, hogy a „többi európai kereskedő hatalom” vonatkozásában nem az egyes országokra vonatkozó, hanem csak általános felhatalmazást adott az amerikai törvényhozó és egyben végrehajtó gyűlés.⁵⁴

Amint arra John Adams levelezésével kapcsolatban utaltam, közben folyt a vita a Konföderációs Kongresszusban arról, hogy kiket és milyen formában kellene felhatalmazni az európai hatalmakkal történő szerződés-kötés jogával. Tanulmányom elején már jeleztem, hogy Thomas Jefferson tagja volt annak a háromtagú bizottságnak, amelyet a külkapcsolatok áttekintésével bízott meg a kongresszus.

A szerződés-kötések pontos feltételeinek meghatározása és a szerződés-kötéssel felhatalmazott bizottság kijelölése időt vett igénybe, s alapvetően ez volt az oka annak, hogy Benjamin Franklin a Kongresszus egyértelmű szerződés-kötési szándékáról csak 1784. július 30-án értesítette Mercyt. Mint magyarázta: „Az európai hatalmakkal való kereskedelmi szerződések megkötésére felhatalmazott megbízottak instruálása és kijelölése sok körülménynek köszönhetően sokat késett, de mostanra megtörtént, és éppen most kaptam értesítést arról, hogy Jefferson urat, Virginia korábbi kormányzóját, Adams urat, hollandiai nagykövetségünket és jómagamat nevezték ki erre a szolgálatra.” Azt is jelezte az osztrák követnek, hogy Jefferson augusztus végéig Párizsba fog érkezni, „s akkor készen fogunk állni arra, hogy szerződésre lépjünk ő császári felségével a fentebb jelzett célból, ha ő is így óhajtja”.⁵⁵ Franklin a Kongresszus május 7-i határozatainak egy kivonatát is mellékelte leveléhez.

Mercy még aznap válaszlevéllel nyugtázta az amerikai diplomata levelének kézhezvételét, és arról tájékoztatta, hogy „annak tartalmát késedelem nélkül továbbítom udvaromhoz”. II. József Amerikával kapcsolatos kedvező érzelmei ismeretében arról biztosította Frank-

⁵³ Adams egyértelműen amellet foglalt állást, hogy ne egy embert, hanem egy több tagból álló bizottságot nevezzenek ki a kereskedelmi szerződések megkötésére. E javaslat mögött személyes megfontolások is álltak; mindenképpen meg kívánta ugyanis akadályozni, hogy Benjamin Franklint egy személyben ruházzák fel ezzel a jogkörrel. Az európai társadalmi etikett előírásaira érzékeny Adams ugyanakkor úgy gondolta, hogy a bizottság tagjai között az ő nevét kellene az első helyre sorolni. *John Adams a Kongresszus elnökének, 1783. szeptember 8.*; *John Adams Samuel Adamsnek, 1783. szeptember 10.*; *John Adams Elbridge Gerrynek, 1783. szeptember 10.*; *John Adams William Gordonnak, 1783. szeptember 10.*; *John Adams James Warrennek, 1783. szeptember 10.* Papers of John Adams, XV. 266., 271–272., 276–281.

⁵⁴ Hunt, Gaillard (ed.): *Journals of the Continental Congress 1774–1789*. Vol. 25. Washington D.C., 1922. 754.

⁵⁵ *Benjamin Franklin Mercy-Argenteau-nak, 1784. július 30.* <http://www.franklinpapers.org>

lint, hogy a császár „haladéktalanul meg fogja tenni a szükséges lépéseket ebből a célból [a szerződés-kötés céljából]”.⁵⁶

Mercy valóban gyorsan cselekedett: már augusztus 1-jén elküldte levelét Bécsbe, amelyben jelezte az amerikai szerződési szándékát, és mellékelte a Franklin által neki küldött kivonatot a Kongresszus határozataiból. Hozzátette, hogy „minthogy a nevezett folyamodvány megfelelni látszik a legmagasabb udvar előzetesen kiforrott véleményének a fent nevezett államokkal folytatandó kereskedelemre vonatkozóan, a leghatározottabban kérem Excellenciádat, hogy adjon megfelelő iránymutatást arra vonatkozóan, milyen magatartást tanúsítsak a nevezett amerikai követtel szemben”.⁵⁷

Kaunitz herceg válasza szeptemberre érkezett meg. Úgy vélte, az amerikaiakkal kötendő szerződés munkálataiba a tartományi kormányzatokat is be kell vonni, különösképpen a leginkább érdekelt Osztrák-Németalföldét, melyet már utasított is arra, hogy vegyék fel a kapcsolatot Mercyvel. „Önre marad, hogy tudassa Franklin úrral a választ a levelére, hogy Ő császári felsége örömmel nyugtázta az Amerikai Egyesült Államok kérését, s hogy mi itt örömmel ajánljuk fel kezünket minden olyan célra, ami a kölcsönös, baráti megértés megalapozásához és a két nemzet alattvalói közötti kereskedelem megkezdéséhez vezet. Az Ön feladata az, hogy hangot adjon [Bécs irányába] az amerikai megbízottak javaslatainak.”⁵⁸ Ez utóbbi mondat különös jelentőséggel bír a későbbiek szempontjából, mivel egyértelműen arra utal, hogy a bécsi kormányzat az amerikai féltől várta a következő lépés megtételét, vagyis a konkrét javaslatokat.

Mercy 1784. szeptember 28-án informálta Franklint kormánya válaszáról: „Megtiszteltetés számomra, hogy tájékoztathatom arról, hogy Ófelsége a császár beleegyezését adta a nevezett javaslatokhoz, s már utasította is Németalföld kormányzatát, hogy tegyen lépéseket ezek gyakorlatba tételére. Amint az erre az ügyre vonatkozó részletek megérkeznek hozzám, azonnal értesítem Önt.”⁵⁹ Ez a mondat viszont azért fontos a tárgyalások további alakulása szempontjából, mivel azt helyezi kilátásba, hogy a következő javaslat az osztrák oldalról fog érkezni. Első látásra úgy tűnhet, hogy minden rendben van. Mindkét fél kifejezte határozott szándékát, hogy szeretne szerződést kötni, és a tárgyalófeleket is kijelölte. Szerződés-kötésre azonban mégsem került sor. A kérdés csak az, hogy ennek mi volt az oka.

A tárgyalásoknak ebben a szakaszában lépett a nyílt színre Thomas Jefferson mint a szerződés-kötésre kijelölt amerikai bizottság egyik tagja. A bizottság tagjainak megválasztásakor ő volt az egyetlen, aki nem tartózkodott Európában, ám – ahogyan Benjamin Franklin fentebb idézett levelében beharangozta – 1784. augusztus 6-án ő is megérkezett Párizsba. Ekkor még Franklin volt az Egyesült Államok franciaországi nagykövete, de a híres „doktor” hamarosan visszavonult, és helyét 1785 júliusától Jefferson vette át.

Jefferson 1784. november 11-én keltezett jelentésben számolt be a Kongresszus elnökének arról, hogy Franklin tudatta az osztrák követtel az amerikai fél kezdeményező szándékát, s ő milyen választ adott rá. Ez utóbbi egy példányát el is küldte a Kongresszusnak.⁶⁰ Ezt követően majdnem egy évig semmi sem történt az ügyben; feltehetőleg azért nem, mert – ahogyan arra fentebb utaltam – mindkét fél a másik kezdeményezésére várt.

⁵⁶ *Mercy-Argenteau Benjamin Franklinnek, 1784. július 30.* <http://www.franklinpapers.org>

⁵⁷ *Mercy-Argenteau az ausztriai udvarnak, 1784. augusztus 1.* <http://www.franklinpapers.org>

⁵⁸ *Az ausztriai udvar Mercy-Argenteau-nak, 1784. szeptember.* <http://www.franklinpapers.org>

⁵⁹ *Mercy-Argenteau Benjamin Franklinnek, 1784. szeptember 28.* <http://www.franklinpapers.org>

⁶⁰ *Az amerikai megbízottak a Kongresszus elnökének, 1784. november 11.* In: Boyd, Julian P. (ed.): *The Papers of Thomas Jefferson*. Vol. 7. Princeton, 1953. 494.

Az állóvizet Jefferson egyik régi ismerősének levele kavarta fel 1785 szeptemberében. A levélíró nem volt más, mint Lafayette márki (1757–1834), az amerikai forradalom ünnepe hősé. A márki bécsi útjáról számolt be az amerikai politikusnak, melynek során II. Józseffel és Kaunitz kancellárral is személyes kapcsolatba került. Lafayette mindkét beszélgetőtársánál Amerikára terelte a szót, és ezzel összefüggésben gazdasági kérdések is napirendre kerültek. A márki azt javasolta a császárnak, hogy „minél előbb kössön liberális szerződést az Egyesült Államokkal, ami megnyitná az utat az amerikai export számára, mivel így tudnának fizetni az ausztriai árukért”.⁶¹ II. József pedig az iránt érdeklődött, vajon az amerikaiak a saját hajóikon szállítanák-e az áruikat.

Kaunitzcal még hosszabb társalgást folytatott Lafayette, mivel a kancellár „nagyon is készségesen tért rá az amerikai kereskedelem témájára [...] A közvetítő kereskedelem került ismét szóba. Azt javasoltam, küldjenek konzulokat a céllal, hogy létesítsenek társulásokat Amerikában, minthogy csak az olyan kereskedelem lehet tartós, amely vegyes és viszonyos. Részletesen felsoroltam az amerikai exporttermékeket, ahogyan a császár előtt is tettem. Miért nem tesznek akkor kezdeményezéseket az irányunkban, kérdezte Kaunitz herceg. Azt válaszoltam, hogy voltak kezdeményezések, véleményem szerint a szükségesnél is több, csak akkoriban nem figyeltek rájuk, a jelenre vonatkozóan pedig azt hallottam, hogy a császártól várnak választ. Erre azt válaszolta, hogy az csak egy közvetett megkeresés volt. Végül azzal zártam a beszélgetést, hogy elmondtam, én ugyan nem ismerem a részleteket, de amit a Kongresszustól, az emberektől és az európai követeiktől hallottam, mind arra utal, hogy nagyon is készek baráti kapcsolatban állni a császárral, s azt a baráti tanácsot adtam neki, hogy ne vesztegesse az időt, hiszen jól tudja, egyetlen szerződés sem működhet kölcsönösség nélkül. Ezért aztán azt gondolom, hogy elsőként az itáliai kikötőket kellene megnyitni az amerikai sózott hal előtt. A beszélgetésünk alapján hajlamos vagyok azt gondolni, utasítani fogja a nagyköveteit, hogy beszéljenek Önnel vagy Adams úrral [...]. Az egészről azonban az a véleményem, hogy nem számíthatnak nagyon nagy kereskedelmi forgalomra ezen az úton.”⁶²

Ez a levélrészlet többféle okból is nagyon fontos témánk szempontjából. Egyrészt kiderül, hogy Lafayette nagyon jól tájékozott volt az amerikai–osztrák kereskedelmi tárgyalások állását és részleteit illetően. Ezen azonban nincs sok csodálkozni való. Amint arra Merrill D. Peterson is felhívta a figyelmet, Lafayette és Jefferson között nagyon közeli, baráti és munkakapcsolat alakult ki Jefferson párizsi évei során, s a márki közvetlenül is részt vett a francia–amerikai kereskedelmi tárgyalások bonyolításában.⁶³ Másrészt világosan kiderülhetett Jefferson számára, hogy Bécsben valamiféle amerikai kezdeményezésre várnak. Az egész ügy végkimenetelét tekintve ezért olyan lényeges, hogy Jefferson miként reagált ifjú barátja levelére.

Az ügyet természetesen meg kellett vitatnia John Adamsszel, aki megbízottként társa volt, s aki ekkoriban már a londoni udvarnál képviselte az Egyesült Államokat. Jefferson elküldte neki Lafayette levelének másolatát, melyhez nagyon érdekes kommentárt fűzött: „Az amerikai kereskedelem jelenlegi bizonytalan helyzetében el kívánok kerülni minden további szerződést, kivéve az Amerikában érdekelt hatalmakkal. Ha tehát Mercy gróf nem veti fel nekem az ügyet, én sem fogom neki felvetni, és ha mégis felveti, nem fogok többet

⁶¹ *Lafayette-től Thomas Jeffersonnak, 1785. szeptember 4.* In: Boyd, Julian P. (ed.): *The Papers of Thomas Jefferson*. Vol. 8. Princeton, 1953. 479.

⁶² *Lafayette-től Thomas Jeffersonnak, 1785. szeptember 4.* In: Boyd, Julian P. (ed.): *The Papers of Thomas Jefferson*. VIII. 479.

⁶³ Peterson: *Thomas Jefferson and the New Nation*, 315–316., 319.

tenni annál, mint amit az illem megkíván.”⁶⁴ Jefferson tehát láthatólag nem kívánta megtenni azt a kezdeményező lépést, amire Bécsben vártak. Ez annál is érdekesebb, mivel – mint láttuk – instrukcióik egyértelműen arra utasították az amerikai megbízottakat, hogy kössenek szerződést a Habsburg Birodalommal. Ha viszont ez a helyzet, vajon miért akarta Jefferson elodázni vagy elkerülni az Ausztriával való szerződészkötést?⁶⁵

A magyarázat alighanem abban rejlik, hogy ekkor, 1785 nyarán–őszén kezdett megváltozni Jeffersonnak a kereskedelmi szerződések jelentőségére vonatkozó felfogása. A kölcsönösen előnyös és szabad kereskedelem vagy legalábbis a legnagyobb kedvezmény elvének felajánlásával a Konföderációs Kongresszus „hihetetlenül ambiciózus vállalkozásba fogott: nem kevesebbről volt szó, mint olyan diplomáciai misszióról, amely arra irányult, hogy az amerikai forradalom kereskedelmi elveinek nyerjék meg egész Európát”.⁶⁶ Elvben ez nagyon szépen hangzott, ám a gyakorlatban az európai államok olyan merkantilista gazdaságpolitikát folytattak, amely nagyon messze állt az amerikaiak eszményeitől. Az amerikai megbízottaknak rá kellett jönniük, hogy ha eredményt akarnak elérni, alkalmazkodniuk kell az európai játékszabályokhoz. Összességében az amerikai kezdeményezés nem bizonyult nagyon sikeresnek. A kongresszusi határozatban felsorolt tizenhat európai állam közül 1785 őszére egyedül Poroszországgal (1785. szeptember 10.) sikerült szerződést kötni, s a kudarc arra készítette Jeffersont, hogy átgondolja az európai kereskedelmi szerződésekkel kapcsolatos koncepcióját.⁶⁷

Mint emlékezhetünk rá, eddig úgy vélte, hogy a kereskedelmi szerződéseknek olyan rendszert kell alkotniuk, amelyben egyetlen hatalom és egyetlen terület sem élvez kivételes helyzetet. Most viszont egyre inkább úgy kezdte látni, bizonyos országoknak és bizonyos relációknak elsőbbséget kell biztosítani, ha az Egyesült Államok érdeke azt megkívánja. Amint arra korábban már utaltam, az észak-amerikai brit gyarmatok külkereskedelmében kulcsszerepet játszott a nyugat-indiai szigetgyarmatokkal fenntartott kapcsolat, s a Kongresszus 1784. május 7-i határozataiban a vonatkozásban a kereskedelmi szabadságtól eltérő engedmények elfogadását is lehetővé tették a megbízottak számára. Jefferson ezt a vonalat erősítve szeretett volna eredményt elérni, s ezért egyre inkább az azokkal az országokkal való szerződészkötést kezdte előnyben részesíteni, amelyek amerikai birtokokkal rendelkeztek. Az ezzel kapcsolatos tárgyalások során hajlandó volt az európai játékszabályok alkalmazásával, kölcsönösen szabott feltételek alapján egyezkedni. Alapvetően úgy képzelte, az amerikai gyarmatokkal bíró európai országok számára azt a feltételt kellene szabni, hogy csak akkor férhessenek hozzá az Egyesült Államok piacához, ha annak hajói előtt megnyitják amerikai gyarmataikat.⁶⁸ Részben a háború után érzékelhető gazdasági válságot, részben pedig a kereskedelmi szerződések megkötése terén érzékelhető kudarcot érthette „az amerikai kereskedelem jelenlegi bizonytalan helyzetén”, s ebből a „bizonytalan

⁶⁴ Thomas Jefferson John Adamsnek, 1785. szeptember 24. The Papers of Thomas Jefferson, VIII. 544.

⁶⁵ Sajnos, John Adams levelezésében nem sikerült nyomára akadnom annak, hogy a londoni követ reagált volna Jefferson felvetésére. Későbbi levelei azonban arra utalnak, hogy nem értett egyet barátja megfontolásaival. Jefferson John Jaynek, a Kongresszus külügyi titkárának is elküldte Lafayette levelét, ám ez alkalommal csak annyit jegyzett meg, hogy „van esély a nyitásra a császár részéről”. Thomas Jefferson John Jaynek, 1785. október 11. The Papers of Thomas Jefferson, VIII. 608.

⁶⁶ Peterson: *Thomas Jefferson and Commercial Policy*, 592.

⁶⁷ A Poroszországgal és a többi európai országgal folytatott tárgyalásokra lásd: Burnett, Edmund C.: *Note on American Negotiations for Commercial Treaties*, 579–587.

⁶⁸ Peterson: *Thomas Jefferson and Commercial Policy*, 593.

helyzetből” akart kiutat találni „az Amerikában érdekelt hatalmakkal” való szerződés-kötés előnyben részesítésével. A kereskedelmi szempontból nem nagy haszonnal kecsegtető „osztrák kapcsolat” ugyanis ezeket a gondokat aligha oldotta volna meg. Ezzel a váltással kapcsolatban kezdett gondolkodásában eltérbe kerülni az a megfontolás is, hogy Franciaországot különleges elbánásban kellene részesíteni, mint olyan országot, amely átvehetné Nagy-Britannia szerepét az amerikai mezőgazdasági termékek fő felvevő piacaként.⁶⁹

Az mindenestre szinte bizonyos, hogy Lafayette bécsi látogatása és az általa nyújtott információk újból mozgásba lendítették az osztrák diplomácia gépezetét. 1786. január 12-én ugyanis Mercy megtette azt a lépést, amit Jefferson szeretett volna elkerülni vagy legalábbis elodázni: megkereste Jeffersont, és újból felvetette a kereskedelmi szerződés ügyét. Az „osztrák problémával” azonban már december végén szembesülhetett az amerikai nagykövet, amikor is Mercy kért nála védelmet és támogatást azon trieszti kereskedők számára, akik az Egyesült Államokkal kívántak kereskedni.⁷⁰ Januárban az osztrák követ érdeklődött amerikai kollégájánál, hogy az amerikai fél miért nem adott még mindig választ arra a levélre, amit ő 1784. szeptember 28-án küldött Benjamin Franklinnek. Jefferson kitérően azt válaszolta, hogy tudomása volt arról, hogy annak idején Franklin tájékoztatta Mercyt az amerikai szerződés-kötési szándékról, ám „azt most hallom először, hogy arra válasz érkezett volna, éppen ellenkezőleg, mindig is azt gondoltuk, hogy válasz nélkül maradt, ezért azt feltételeztük, hogy a következő lépést ő [Mercy] fogja megtenni”.⁷¹ Amint az Jeffersonnak egy másik, John Adamsnek címzett leveléből világosan kiderül, az amerikai követ egyszerűen nem mondott igazat. Mint Jefferson fogalmazott, „amint én és Ön is jól emlékszik, Mercy gróf értesített bennünket arról, hogy a császár hajlandó kereskedelmi egyezményre lépni velünk, s hogy ebből a célból utasítani fogja az Osztrák Németalföld kormányzatát, tegye meg a szükséges lépéseket”.⁷² Jefferson tehát füllentett az osztrák követnek, ám – ahogyan arra korábban már utaltam – Mercy levelének utolsó mondatát valóban úgy is lehetett értelmezni, hogy a következő lépést az osztrák fél fogja megtenni. Az azonban teljesen világosan kitetszik Jefferson leveléből, hogy az amerikai követ a John Adamsnek beharangozott halogató taktikát folytatta.

A tárgyalások tehát holtpontra jutottak. A bécsi udvarban azt gondolták, hogy az amerikaiak fognak javaslatot tenni, s a maguk részéről nem siettek az osztrák németalföldi kormányzatnak küldendő utasítások elkészítésével. Az amerikaiak viszont Mercy fenti válasza alapján azt hitték, hogy a következő értesítés tőle fog érkezni, és Jefferson új keletű halogató taktikájának megfelelően nem szorgalmazták a tárgyalások folytatását.

Jefferson tehát azt mondta Mercynek, hogy sem ő, sem pedig Adams nem tudott az osztrák követ válaszáról. Hogy igazát bizonyítsa, az osztrák diplomata titkárával átküldte az amerikai követnek válasza egy példányát. Az általa jól ismert iratot meglátva Jefferson meglepetést színlelt, ám elolvasása után levonta a következtetést, hogy „ez a válasz azt mutatja, hogy a következő lépést nekik kell megtenniük”. Az osztrák követségi titkár ezt kész

⁶⁹ Arra, hogy a Franciaországgal fenntartandó kapcsolatok milyen fontos szerepet játszottak Jefferson korabeli gondolkodásában, magyarul lásd: Lévai: *Hahner Péter: Thomas Jefferson és a francia forradalom*, id. mű.

⁷⁰ *Thomas Jefferson John Jaynek, 1785. december 24.* <http://www.columbia.edu/cu/web/digital/jay>

⁷¹ *Thomas Jefferson John Adamsnek, 1786. január 12.* In: Boyd, Julian P. (ed.): *The Papers of Thomas Jefferson*. Vol. 9. Princeton, 1954. 166.

⁷² *Thomas Jefferson John Adamsnek, 1786. január 12.* *The Papers of Thomas Jefferson*, IX. 167. Amint arra korábban utaltam, Mercy válaszát Jefferson a Kongresszusnak is elküldte. Erre vonatkozóan lásd az 58. sz. jegyzetet.

volt elismerni, és azt is hozzátette, eddig csak az Osztrák Németalföldre vonatkozó instrukciókat kapták meg, viszont „a Magyarországra, Csehországra és általában az ausztriai tartományokra” vonatkozók még nem érkeztek meg.⁷³

Mint láttuk, Jefferson „az amerikai kereskedelem jelenlegi bizonytalan helyzetében” nem tartotta sürgetőnek az osztrák szerződés megkötését, ezért Mercy újabb kezdeményezése után John Adams és John Jay véleményét is kikérte. Dilemmái világosan kitűnnek az utóbbihoz írott leveléből: „Jómagam tanácstalan vagyok, hogy mit kellene tenni. Instrukcióink világosan azt mondják, hogy szerződünk. Ám ezeknek [a kereskedelmi szerződéseknek] egy olyan rendszert kellene alkotniuk, amely akkor működik bölcsen és előnyösen, ha minden részét kivitelezik, amit mindezidáig éppen a legfontosabb vonatkozásban, az amerikai területekkel rendelkező hatalmak tekintetében nem sikerült megtenni. S ha ezek továbbra is elzárkóznak, szükségessé válhat az Egyesült Államok számára, hogy védelmi jellegű kereskedelmi szabályozásokat fogadjon el. Ezeket viszont veszélyeztethetik azok a szerződések, amelyeket olyan hatalmakkal kötünk, amelyek nem rendelkeznek amerikai területekkel, s amelyek közül a legtöbb olyan csekély kereskedelemmel bír, hogy nem kínálhat számunkra olyan előnyöket, amelyek ellensúlyozhatnák az így keletkező veszélyeket. Háború esetén ezek a szerződések valóban előnyösek lehetnek, s annak a császárnak a tekintélye, aki az Európát jelenleg megosztó egyik párt feje, azokra is rávetül, akik kapcsolatban állnak vele, s a dolgok jelenlegi állása mellett ezt a körülményt sem hagyhatjuk teljesen figyelmen kívül.”⁷⁴ Ráadásul az amerikai megbízottak két évre szóló felhatalmazása is lejárában volt.

John Jay levelezésében nem sikerült választ találnom Jeffersonnak erre a levelére, ám kevésbé valószínű, hogy a külügyi titkár levele gyors és egyértelmű utasítást tartalmazott volna. Amint arról később még szójt ejtek, a Kongresszus külpolitikai döntéshozatali mechanizmusát számos tényező hátráltatta, és a két kontinens közötti kommunikáció is lassú és körülményes volt.

Mint említettem, Jefferson John Adams véleményét is kikérte, s érdekes, hogy az utóbbinak egyáltalán nem voltak hasonló fenntartásai az osztrák szerződéssel kapcsolatban: „Egyértelműen a császár követével való azonnali szerződés-kötés mellett vagyok, még akkor is, ha az csak a Németalföldre vonatkozna, bár jobb lenne az összes többi tartományra is kiterjeszteni [...]. Kérem, olyan gyorsan cselekedjen ebben az ügyben, ahogyan jónak látja. Semmi kár nem jut eszembe, amit a két birodalmi udvarral [Ausztriával és Oroszországgal] kötött kereskedelmi szerződések okozhatnának nekünk.”⁷⁵

Közben azonban telt az idő, és vészesen közeledett 1786. május 12-e, amikor lejárt az amerikai megbízottak szerződés-kötési felhatalmazása. Mercy azonban még mindig a birodalom teljes területére szóló felhatalmazásra várt, Jefferson pedig többféle okból is Angliába szólította a kíváncsiság és a kötelesség.⁷⁶ A párizsi amerikai követ halogató taktikájába

⁷³ *Thomas Jefferson John Adamsnek, 1786. január 12.* The Papers of Thomas Jefferson, IX. 167.

⁷⁴ *Thomas Jefferson John Jaynek, 1786. január 27.* The Papers of Thomas Jefferson, IX. 235.

⁷⁵ *John Adams Thomas Jeffersonnak, 1786. január 28.* The Papers of Thomas Jefferson, IX. 238.

⁷⁶ Jefferson egyrészt közcélból, másrészt magánérdekből utazott Angliába. Tárgyalásokat akart folytatni azokkal az adósságokkal kapcsolatban, amelyek amerikai állampolgárokat terheltek még a brit uralom idejéből brit hitelezőkkel szemben. Ebben a kérdésben személy szerint is érdekelt, mivel maga is jelentős adósságokkal rendelkezett. John Adamsszel és a londoni portugál nagykövettel egy Portugáliával kötendő kereskedelmi szerződés ügyében akart egyeztetni. Noha általában nagyon rossz véleménnyel volt Nagy-Britanniáról és az angolokról, angliai útjának nagyon fontos részét képezte híres angol kertek és épületek felkeresése, amelyek aztán saját építészeti és kerté-

nagyon jól beleillett, hogy egyértelműen úgy gondolta, az osztrák szerződés nem fontos annyira, hogy amiatt esetleg elhalassza angliai látogatását. John Jaynek világosan megfogalmazta: „Bár megkaptam Adams úr kedvező véleményét, hogy lépünk előre a szerződés dolgában, az ő és az én véleményem is az volt, hogy ez a kérdés nem esik nagyobb súllyal a latba azokhoz képest, amelyek Londonba szólítottak. A Portugáliával kötendő szerződés fontosabb volt, azon kívül ott voltak az Angliával és a barbár államokkal intézendő dolgok.”⁷⁷ (Portugália Amerikában is rendelkezett birtokokkal.)

Mialatt Jefferson Albionban tartózkodott, Mercy megkapta az összes Habsburg tartományra vonatkozó teljes felhatalmazását, s ennek birtokában nem késlekedett felkeresni a Párizsba 1786 áprilisának végén visszatérő Jeffersont, aki erről a fejleményről négy, május 7. és május 12. között keltezett levélben számolt be a Kongresszusnak és barátainak. A négy levél hangvétele és konklúziója azonban nem teljesen azonos. Az első levél Elbridge Gerrynek (1744–1814), kortársának, a régi barátnak, a Függetlenségi Nyilatkozat egyik aláírójának szólt, aki ekkor nem volt döntési pozícióban, mivel nem volt a Kongresszus vagy a kormányzat tagja. A körülmények részletes ismertetése nélkül, ebben a levélben Jefferson azokat a korábban már bemutatott érveket ismételte meg, melyek szerint az osztrák szerződés gazdaságilag nem sok haszonnal kecsegtet, de a császár európai tekintélye, „aki a porosz király halálát követően az első számú karakter lett” Európában, s aki az egyik nagy európai szövetség feje, sokat segíthet az Egyesült Államok elismertetésében.⁷⁸

Bizonyos mértékig eltért ettől az levél, amelyet Jefferson James Monroe-nak, politikai tanítványának és későbbi elnöknek (1817–1825) küldött, aki a Konföderációs Kongresszus tagjaként beleszóllhatott az ügy alakításába. Neki részletesen beszámolt arról, hogy Londonból történő visszaérkezése után milyen tárgyalásokat folytatott az osztrák nagykövettel. Elmondta, közölte Mercyvel, hogy megbízásuk pár nap múlva (május 12-én) lejár, s hogy az osztrák diplomata azt kérte, Jefferson forduljon a Kongresszushoz annak megújítása céljából, s amíg az új felhatalmazás meg nem érkezik, lefolytathatnák a szerződés részleteinek megtárgyalását. Ezután Jefferson lényegében a Gerrynek elmondott érveket ismételte meg arra vonatkozóan, hogy az osztrák szerződés inkább politikai, mintsem közvetlen gazdasági haszonnal kecsegtet. Ezt követően viszont olyan megjegyzéseket tett, amelyek korábban hangoztatott, elutasító véleményének ellentmondani látszottak: „[...] mivel a szerződés természetesen a porosz és a portugál szerződés feltételeit követné, kevés további problémát okozhat nekünk azokkal a kereskedelmi szabályozásokkal kapcsolatban, amelyeket be ki-

szeti ízlésére is nagy hatást gyakoroltak. Jefferson angliai útjára lásd: Dumas Malone: *Jefferson and the Rights of Man*. Boston–London, 1951. 50–63.

⁷⁷ Thomas Jefferson John Jaynek, 1786. május 12. The Papers of Thomas Jefferson, IX. 515. A korban „barbár államoknak” azokat a formálisan még török fennhatóság alatt álló észak-afrikai államokat (Marokkó, Algír, Tunisz, Tripoli) nevezték, amelyek ekkorra már gyakorlatilag önállósították magukat. Fő jövedelemforrásukat az jelentette, hogy elrabolt nyugati hajók legénységéért váltságdíjat szedtek. A legtöbb nyugat-európai ország ezt a kérdést úgy kezelte, hogy szerződés alapján éves összegű váltságot fizetett nekik. Mindez a mediterrán térségbe irányuló amerikai kereskedelmet is veszélyeztette, s Jefferson franciaországi tartózkodása idején nem kevés energiát fektetett a probléma megoldásába. Ez a kérdés az Ausztriával folytatott tárgyalásokon is felmerült, mivel a „barbár államok” az Adriai-tenger felé irányuló forgalmat is veszélyeztették. A kérdésre magyarul bővebben lásd: Lévai Csaba: *Egy elfeledett konfliktus? Az Amerikai Egyesült Államok és Tripoli háborúja 1801 és 1805 között*. In: Árvay Viktor – Bodnár Erzsébet – Demeter Gábor (szerk.): *A Balkán és a keleti kérdés a nagyhatalmi politikában*. Budapest, 2005. 50–64.; Adams, Henry: *Thomas Jefferson első elnöksége 1801–1805*. Budapest, 1986. 486–495.

⁷⁸ Thomas Jefferson Elbridge Gerrynek, 1786. május 7. The Papers of Thomas Jefferson, IX. 468.

vánunk vezetni. A többi szerződés által megkívánt kivételek a császárral kötendő szerződésbe is belevehetőek.⁷⁹ Korábban éppen azért ellenezte az osztrák szerződést, mivel annak a kölcsönösen szabad kereskedelemre vonatkozó passzusai ellentmondásba kerülhetnek azokkal a szerződésekkel, amelyek korlátozó intézkedéseket is tartalmaznak. Most azonban mintha már nem ítélte volna olyan lényegesnek ezt a veszélyt. Azt kérte a kongresszusi tag Monroe-tól, hogy a törvényhozó–végrehajtó gyűlés minél hamarabb adjon választ levelére. Ezzel kapcsolatban azonban azt is meg kell jegyezni, hogy Jefferson „halogató taktikája” ekkor már gyakorlatilag célhoz ért, mivel alig pár nap volt hátra az amerikai diplomaták megbízatásának lejártáig, tehát kevés remény volt arra, hogy az osztrák szerződés belátható időn belül megszületik, s a párizsi követ azzal is tisztában volt, hogy bármilyen gyorsan is dönt a válaszáról a Kongresszus, az már határidőn túl fog megérkezni.

Jefferson természetesen londoni megbízott társát is tájékoztatta a fejleményekről. John Adamsnek is elmondta a Mercyvel folytatott tárgyalás részleteit, s hogy az osztrák követ megbízatásuk meghosszabbítását kérte. Azt is közölte vele, hogy átadott neki egy szerződéstervezetet, amely lényegében a Dániának javasolt feltételeket tartalmazta. Ennek egy példányát Adamsnek is mellékelte, akinek megírta, hogy „a Kongresszust is informálok a fejleményekről, de közben nem teszek további lépéseket addig, amíg az Ön véleményét tartalmazó levél meg nem érkezik arra vonatkozóan, hogy tovább haladjunk-e a feltételek kidolgozásában, Mercy gróf javaslatának megfelelően”.⁸⁰ Ebből a levélből látszik, hogy Jefferson továbbra is a kivárára épített az osztrák szerződés vonatkozásában. Nyilván teljes mértékben tisztában volt azzal, hogy a válasz nem fog megbízatásuk lejárta előtt megérkezni. Látjuk, nem azzal kereste meg követtársát, hogy itt van egy ígéretes szerződés a láthatáron, s kezdeményezzük megbízatásunk minél hamarabbi meghosszabbítását a Kongresszusnál, hanem azt közölte vele, vár, amíg nem ismeri Adams véleményét. Semmi esetre sem akart tehát kezdeményezőként fellépni.

Hasonló attitűdről tanúskodik a John Jaynek, a Konföderációs Kongresszus külügyi titkárának írott levél. Jefferson egyszerűen és tárgyyszerűen ismertette az eseményeket, de még csak célzást sem tett arra, hogy kezdeményezze a követek megbízatásának meghosszabbítását, pedig Jay lett volna a Kongresszusban az a személy, akinél ezt hivatalosan indítványozhatta volna. Jellemző, hogy Jay tanácsát sem kérte ki. Bizonyos szimbolikus jelentősége van annak, hogy a Jaynek küldött levelét május 12-én, vagyis pontosan azon a napon keltezte, amikor két évre szóló szerződéskötési megbízatásuk lejárt.⁸¹

Jefferson május 11-én küldött levelére adott válaszában John Adams kifejtette, hogy „teljes mértékben egyetértek a Mercyvel folytatott tárgyalásai helyességét illetően, azzal, amit tárgyalt, és azzal, hogy elküldte a Kongresszusnak a tervezetet, amellyel egyetérthet, s hogy küldhetnek egy új megbízatást, ha ezt megfelelőnek ítélik”.⁸² Adamsnek ez az utóbbi megjegyzése érdekes, mivel Jefferson a neki küldött levelében nem tett közvetlen utalást arra, hogy a Kongresszusnál kezdeményezni kellene megbízatásuk meghosszabbítását. Legfeljebb közvetett módon lehetett kiolvasni leveléből, hogy Mercy erre kérte. Ugyanakkor Adams megjegyzése is meglehetősen határozatlan, nem kéri a meghosszabbítást, hanem lényegében a Kongresszus jóindulatára bízta azt.

⁷⁹ *Thomas Jefferson James Monroe-nak, 1786. május 10.* The Papers of Thomas Jefferson, IX. 501.

⁸⁰ *Thomas Jefferson John Adamsnek, 1786. május 11.* The Papers of Thomas Jefferson, IX. 507.

⁸¹ *Thomas Jefferson John Jaynek, 1786. május 12.* The Papers of Thomas Jefferson, IX. 515.

⁸² *John Adams Thomas Jeffersonnak, 1786. május 23.* The Papers of Thomas Jefferson, IX. 564–565.

A Konföderációs Kongresszus pedig valóban nem siette el a dolgot. John Jay mentegőzéssel kezdte a Jeffersonnak augusztusban írott válaszlevelet: „Többféle körülménynek köszönhetően még most is sok, külügyekkel kapcsolatos kérdés fekszik eldöntetlenül a Kongresszus előtt. Sokszor nem volt meg a megfelelő képviselő, amikor pedig megvolt, olyan sokféle ügy terhelte a képviselőket, hogy az olyan késedelmekhez és szünetekhez vezetett, amelyek ugyan elkerülhetetlenek voltak, mégis nagyon is sajnálatosak.” Jay arról is értesítette a párizsi követet, hogy „már tanácsoltam a Kongresszusnak, hogy bizonyos hatalmak vonatkozásában újítsa meg megbízatásukat. Kincstárunkba azonban alig folyik be valami. Egyes államok semmit sem fizetnek, mások nagyon keveset.”⁸³

Jay még május 11-én, vagyis egy nappal Jefferson és Adams megbízatásának lejártá előtt javasolta a Kongresszusnak annak meghosszabbítását. Jefferson január 27-i levelére hivatkozva jelentésében azt is leszögezte, hogy „a császár tovább akar lépni velünk”, vagyis kész szerződést kötni az Egyesült Államokkal. A korábban említett kudarcorozat, illetve a tárgyalások elhúzódása az 1784. május 7-i határozatban megállapított szerződéskötési gyakorlat felülvizsgálatára ösztökélték Jayt, s jelentése sok ponton érintette – ha csak áttételesen is – az osztrák szerződés kérdését. Nem csak Ausztria esetében fordult elő, hogy az amerikai szerződéskötési kezdeményezésre nem vagy csak nagyon lassan érkezett válasz. Ezért felmerült, hogy szűkíteni kellene a szerződéses körbe bevonandó államok névsorát. Jay azonban úgy vélte, ez problémákat vetne fel, mivel a kezdeményezés az Egyesült Államoktól indult, s nehéz lenne „visszakozni csupán azért, mert a kedvező válasz oly sokáig késett. Az Egyesült Államok kényes helyzete óvatosságra int, s jobb lehet rossz dolgok ideiglenes vállalása, mintsem hogy felkeltsék azon hatalmak ellenszenvét, amelyek most hajlandónak látszanak szerződni velünk, s amelyek kikötői háború esetén nagyon hasznosak lehetnek a számunkra.” Ezen túlmenően a Kongresszus külügyi titkára úgy találta, hogy „csak azoknál a nemzeteknél kellene további kezdeményezéseket tenni vagy ilyen szerződések vonatkozásában tárgyalásokat kezdeni, amelyek már kinyilvánították erre irányuló készségüket és hajlandóságukat”.⁸⁴ Számomra úgy tűnik, Jay jelentésének ezek a passzusai teljesen ráillenek az osztrák szerződésre. A dolog lassan indult, és a tárgyalások elhúzódtak, de – amint azt jelentése elején Jay is deklarálta – Ausztria egyértelműen kinyilvánította szerződéskötési szándékát. Vagyis ez alapján a Habsburg Birodalomnak mindenképpen a „bizonyos hatalmak” azon körébe kellett tartoznia, amelyekkel folytatni kell a tárgyalásokat, és amelyek vonatkozásában meg kellene hosszabbítani az európai kiküldöttek megbízatását.

A Kongresszus azonban Jay jelentése és kérése ellenére sem hosszabbította meg John Adams és Jefferson mandátumát. Ebben bizonyosan szerepet játszottak a Kongresszus döntéshozatali mechanizmusával kapcsolatos azon problémák, amelyeket levelében Jay is jelzett Jefferson számára. A tagállamok gyakran nem képviseltették magukat a kellő mértékben a Konföderációs Kongresszusban, ami döntéshozatali problémákhoz vezetett. Mivel a Kongresszus nem rendelkezett adókvetési joggal, a szövetségi kormányzat működése lényegében a tagállamok önkéntes felajánlásaitól függött, s mint arra John Jay is rámutatott, a fizetési hajlandóság igen csekély volt. Jay nem is rejtette véka alá azon véleményét, hogy szerinte súlyos bajok vannak a kormányzati struktúrával: „Régóta gondolkodom azon, és napról-napra jobban meggyőződom arról, hogy szövetségi kormányzatunk konstrukciója

⁸³ *John Jay Thomas Jeffersonnak, 1786. augusztus 18.* In: Boyd, Julian P. (ed.): *The Papers of Thomas Jefferson*. Vol. 10. Princeton, 1954. 271–272.

⁸⁴ *John Jay: Treaties with Other Powers, 1786. május 11.* In: Fitzpatrick, John C. (ed.): *Journals of the Continental Congress 1774–1789*. Vol. 30. Washington D.C., 1934. 261–262.

alapvetően rossz. Sohasem bölcs dolog egy és ugyanazon testületbe helyezni a törvényhozó, a végrehajtó és az igazságszolgáltató hatalmat, s ráadásul egy olyan testületbe, amelynek összetétele napról-napra változik. Véleményem szerint a szuverenitás e három nagy ágát mindörökre el kell választani egymástól, és a hatalmat úgy kell megosztani, hogy [az egyes hatalmi ágak] egymást ellenőrizzék.”⁸⁵ Jay lényegében olyan kormányzati struktúra alapvonalait vázolta fel, amelyet majd az 1787 nyarán Philadelphiában kidolgozott új szövetségi alkotmány határoz meg, s ekkor már kibontakozóban volt az a mozgalom is, amely az új alaptörvény elfogadásához vezetett.⁸⁶ E mozgalom történetében fontos szerepet játszott az ún. annapolisi konvenció, amelyen öt állam tizenkét küldötte tárgyalta meg a tagállamok közötti kereskedelem problémáit, s amely nem sokkal Jay Jeffersonnak címzett levele megírása után, 1786. szeptember 11–14. között ülésezett. Az itt elfogadott jelentés vezetett az új szövetségi alkotmányt kidolgozó alkotmányozó konvenció összehívásához a következő év májusában.

Az osztrák fél azonban sürgette volna a szerződés kötést. Mercy 1786 szeptemberében újból megkereste Jeffersont, és afelől tudakozódott, vajon megérkezett-e már a megbízatásuk meghosszabbítására vonatkozó válasz a Kongresszustól. Az osztrák követ úgy érezte, az amerikaiak hátrányos megkülönböztetésben részesítik azokat a nemzeteket, amelyekkel az Egyesült Államok nem kötött kereskedelmi egyezményt.⁸⁷

A Kongresszus működési nehézségei és a két kontinens közötti kommunikációs távolság miatt Jay csak 1787. február 9-én válaszolt Jefferson szeptember 26-i levelére. Hosszasan ecsetelte a Kongresszus működésével kapcsolatos problémákat, s egyértelműen ezeket tette felelőssé azért, hogy a nemzetközi szerződések ügyében sem történt előrelépés: „[...] a Kongresszus mindeztáig semmiféle utasítást nem adott a barbár parti államokkal folytatandó további tárgyalások vonatkozásában, s meg sem kíséreltem megmondani, hogy milyen érzelmekkel viseltetnek ez ügyben. Ugyanilyen tanácstalan vagyok azt illetően, hogy milyen irányvonalat fognak követni a császárral és más európai hatalmakkal kötendő kereskedelmi szerződések tekintetében. A magam részéről úgy vélem, és ezt már javasoltam is, hogy ebből a célból megbízatást és instrukciókat kellene Önnek és Adams úrnak küldeni. Szerintem az ilyen, rövidtávra szóló szerződések előnyösek lehetnek. Nem olyan időket élünk, hogy a legjobbakban bízhatnánk.”⁸⁸ John Jaynek ez a legutóbbi megjegyzése egyértelműen arra utal, hogy nem sok reményt fűzött ahhoz, hogy a Konföderációs Cikkelyek égisze alatt működő kormányzati struktúrában előrelépés fog történni az ügyben.

⁸⁵ *John Jay Thomas Jeffersonnak, 1786. augusztus 18.* The Papers of Thomas Jefferson, X. 272.

⁸⁶ Jay az erősebb szövetségi kormányzat megteremtése érdekében kibontakozott föderalista mozgalom egyik vezető alakja lesz majd. Társszerzője volt az új alkotmány mellett agitáló legismertebb cikksorozatnak, *A föderalista esszéknek*, és az új kormányzati struktúrában is fontos szerepet vállalt. Ő volt a Legfelső Bíróság első elnöke (1789–1795).

⁸⁷ *Thomas Jefferson John Jaynek, 1786. szeptember 26.* The Papers of Thomas Jefferson, X. 10. 405. Mercy értesülései az Amerikába küldött osztrák megbízott, Beelen-Bertholff báró jelentéseinek alapulhattak, aki 1785 őszén több John Jay-nek írott levelében is sérelmezte, hogy Dél-Karolina vámot vetett ki azon nemzetek hajóira, amelyeknek nem volt kereskedelmi szerződése az Egyesült Államokkal. Ez az eset a külkereskedelem szabályozásának rendezetlenségére is jó példa, amennyiben egy tagállam saját hatáskörében járt el egy olyan kérdésben, amely alapvetően a Konföderációs Kongresszus hatáskörébe tartozott volna. *Beelen-Bertholff John Jaynek, 1785. szeptember 14. és október 20.* <http://www.columbia.edu/cu/web/digita/jay>

⁸⁸ *John Jay Thomas Jeffersonnak, 1787. február 9.* In: Boyd, Julian P. (ed.): The Papers of Thomas Jefferson. Vol. 11. Princeton, 1955. 130.

Az osztrák szerződés megkötésének szalmalángja akkor lobbant fel utoljára, amikor Jefferson régi levelezőtársa, a Hágában élő Charles William Friedrich Dumas egy régebbi ötletét felmelegítve azzal a kéréssel kereste meg 1787 októberében, hogy küldjék őt Brüsszelbe azzal a céllal, hogy Osztrák-Németalföld kormányzatával tárgyalásokat folytathasson a kereskedelmi szerződés vonatkozásában.⁸⁹ Válaszában Jefferson röviden ismertette Dumas-val a kialakult helyzetet: megbízatásuk már több mint egy éve lejárt, s megújítására vonatkozóan „mindeközéig semmilyen választ nem kaptam. Hogy ez a véleményük megváltozásának vagy a sokoldalú leterheltségüknek köszönhető, azt nem vagyok képes megmondani. De e tények tudatában láthatja, hogy ebben az esetben nem áll hatalmunkban megtenni azt a lépést, amire gondolt.”⁹⁰

Mire azonban a Dumas és Jefferson közötti levélváltás lezajlott, már megtörtént az új szövetségi alkotmány kidolgozása, és annak ratifikálása került napirendre. Ez pedig jó időre lekötötte az amerikai politika figyelmét, s az éppen még hivatalban lévő Konföderációs Kongresszus már nem tűzte napirendre az Európában lévő amerikai diplomaták szerződés-kötési mandátumának meghosszabbítását. Abban azonban, hogy az amerikai–osztrák kereskedelmi szerződés megkötésére az új amerikai kormányzati rendszer felállása után sem került sor, más tényezők is szerepet játszottak. Ehhez az osztrák oldal „közreműködésére” is szükség volt. Mint ismeretes, az 1780-as évek közepétől II. Józsefnek egyre több nehézséggel kellett szembenéznie, s politikája birodalma csaknem minden tartományában ellenállást váltott ki. 1788-ban felkelés tört ki Osztrák-Németalföldön, és József uralkodásának végére Magyarország is közel került a nyílt lázadáshoz. Ráadásul az Oroszországgal szövetségben a Török Birodalom ellen indított háború is sikertelen maradt. Józsefet a kudarcok visszakozásra készítették, és 1790 januárjában visszavonta rendeleteit, a türelmi rendelet, a jobbágyrendelet, valamint az alsópapság helyzetére vonatkozó rendelkezése kivételével. Halálával és a francia forradalom kirobbanásával pedig véget ért a Habsburg Birodalomban a felvilágosult abszolútizmus reformpolitikája.

Többféle tényező játszott tehát szerepet abban, hogy az 1780-as években nem sikerült az osztrák–amerikai kereskedelmi egyezmény megkötése. A körülmények szerencsétlen egybeesése, szándékos és kevésbé szándékos kölcsönös félreértések sorozata, a transzatlanti kommunikáció nehézsége és a kormányzati rendszerek akadozó működése mind szerepet játszott abban, hogy a jól induló kapcsolat nem jött létre. A kudarcnak azonban az a szemléletváltás is fontos eleme volt, amit Thomas Jeffersonnak a külkereskedelmi szerződésekkel kapcsolatos attitűdjében pontosan akkor lehetett megfigyelni, amikor az ügylet döntő fázisába fordulhatott volna. Az Osztrák Császárság és az Amerikai Egyesült Államok csak 1829-ben kötötte meg az első kereskedelmi egyezményt, és csak 1838-ban vették fel egymással a hivatalos diplomáciai kapcsolatot.

⁸⁹ Dumas először John Jayt kereste meg az ötletével, ám tőle nem kapott választ. C. W. F. Dumas *Thomas Jeffersonnak, 1787. október 23.* In: Boyd, Julian P. (ed.): *The Papers of Thomas Jefferson*. Vol. 12. Princeton, 1955. 258.

⁹⁰ *Thomas Jefferson C. W. F. Dumas-nak, 1787. november 14.* *The Papers of Thomas Jefferson*, XII. 359.

CSABA LÉVAI

*“There is a Possibility of an Overture by the Emperor”.
Negotiations for the Conclusion of a Commercial Treaty between
the United States of America and the Habsburg Empire in the 1780s*

The Confederation Congress appointed and empowered John Adams, Benjamin Franklin, and Thomas Jefferson to negotiate and conclude commercial treaties with sixteen European powers, including the “court of Vienna” in 1784. The ruler of the Habsburg Empire at the time, Joseph II (1780-1790) was open to the initiative of the American diplomats. It is very interesting that both parties showed readiness for the negotiations and had an interest in the conclusion of a treaty, yet it never materialized. There were fundamentally two reasons behind this failure. First, the American diplomats in Europe were only authorized for two years to conclude commercial treaties and their commission expired in May 1786. By the time the Austrian ambassador in Paris had received full authorization to conclude a treaty for the territory of the whole empire, the American commissioners’ term was about to expire, and Congress was not willing to extend it. The movement to transform the structure of the confederation government had been well under way by that time, and under such circumstances Congress was not eager to engage in such negotiations until the construction of the new governmental structure would be finished. Second, Thomas Jefferson also wanted to postpone the negotiations the reason of which can be found in his economic thought. Fundamentally, he supported free trade policy, but in Europe he was forced to face the mercantilist economic policy of the great powers, and he had to realize that concessions had to be made. He came to the conclusion that certain powers were more important from the American perspective and he started to favor the conclusion of commercial treaties with powers having domains in the Western hemisphere. The Habsburg Empire was not such and it was clear that a treaty with her would not be very profitable from a strictly financial aspect. After realizing this, Jefferson started to pursue dilatory tactics in his negotiations with the Austrian ambassador.